34. 2. H. 11

CAROLI

HANNIBALIS FABROTI, ANTECESSORIS AQVISEXTIENSIS,

AD

TIT. COD. THEODOSIANI DE PAGANIS, SACRIFICIIS, & Templu,

NOTAE.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LVTETIAE PARISIORVM,
EX OFFICINA NIVELLIANA,
Sumptibus SEBASTIANI CRAMOISY, via Iacobæa, ſub Ciconiis.

M. DC. XVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

CLARISS. ET ORNATISS. VIRO,

NICOLAO FABRICIO,

DN. DE PETRISCO, REGIO IN AQVISEXTIENSI CVRIA SENATORI.

CAROLVS HANNIBAL FABROTVS IC. S.

QVOD ante aliquot annos accidit mihi, V. CL. cùm Græcorum prouerbiorum editionem adornarem, idem prope contigit in publicandis ad Codicem Theodoſianum obſeruationibus & notis: hæc enim literarum monumenta poſteris tradere in animo erat mihi; adagiones inquam & notarum in eum Codicem quaſi libamenta emittere. Occuparunt alij, quorum commentationes ad me continuò peruenerunt. Verùm cùm hæc ita ſe haberent, hæc potiſſima mei ſolandi ratio fuit, quòd à viris eruditione ſingulari præſtitum id animaduerti, quorùm alter fœliciter opus ſuum cõfecit, alter affecit: certum eſt enim diſciplinâ iuris ciuilis, & politioris humanitatis eruditiſſimum virum Iacobum Gothofredum ex notis ſuis ad finem deductis non modicam laudem conſecuturum. Quæ cùm ita ſint, omninò conſti-

tueram obſeruationes in Codicem Theodoſianum premere, ſicut hactenus prouerbiorum συλλογὴν cohibui, & fortaſſean æterna nocte damnaui. Attamen cùm hac de re cum neceſſariis meis egiſſem, vt fieri ſolet, impulerunt me omnes etiam vehementer obſiſtentem, vt depromerem Notas ad eundem titulum, quem iam Gothofredus ſuis illuſtrauerat, eáſque iuris publici fieri propediem efflagitarunt; nouum non eſſe dictitantes, vt plures in eundem librum notas conſcriberent, quin etiam vtiliſsimum id fore propter variam & miſcellam cuiuſque conſcribtionem. Itaque cùm familiares mei fragmentum hoc operis ſolidi reclamanti mihi extorſiſſent, ego tamen eam legem dixi, vt non ante prodiret, qualis qualis hæc operula, quàm Tibi perpendenda committeretur, quem equidem tanti facio, vt certò ſciam poſt Tuum examen in eruditorum manus eam peruenire poſſe. Mitto igitur ad Te vir CL. *Notarum mearum hoc* ἀπόσπασμα, *& ad Tuum arbitrium confero, vt ſi hæ luce videantur indignæ, quamprimùm Deo lucido, ſeu Vulcano mandes: quod ſi eſſe aliquid eas exiſtimes, vel prælo committi patiaris, vel certè Tibi ſerues: namque mihi ſatis eſt, eas Te legiſſe cui lubens merito dedico, conſecróque. Vale,*

Aquis Sextiis Non. Maiis. A. S. CIↃ. IↃC. XVII.

CAROLI HANNIBALIS FABROTI, ANTECESSORIS AQVIS-EXTIENSIS

Ad Titulum Codicis Theodoſiani,

DE PAGANIS, SACRIFICIIS, ET TEMPLIS.

NONNVLLI rubricam ita diſtinguunt, DE PAGANIS, SACRIFICIIS, ET TEMPLIS: quod videtur confirmare titulus in Cod. Iuſtin. conceptuſà quibuſdam hoc modo: de Sacrificiis Paganorum, & Templis, eamq; ſcripturã ſecuti ſunt interpretes Græci, qui verterunt περὶ ἑλληνικῶν θυσιῶν καὶ ἱερῶν. Sed omnino meliùs DE PAGANIS, SACRIFICIIS ET TEMPLIS, vt diſiunctim de Paganis agatur. Certè in Cod. Iuſtin. libri mei calamo exarati habent, de Paganis & Sacrificiis, & Templis eorum, nam de Paganis agitur l. 10. & ſeqq.

Paganis.] Gentiles per initia dicti ſunt ſimula-

chrorum & dæmonum cultores: & promiſcuè Gentes ac Nationes: vt iure videri poſſit λεπτολογῶν, qui contendit, an veræ fidei propugnator Arnobius, libros ſuos inſcripſerit, Aduerſus Gentes, vel Nationes. Hinc Gentilitas apud rerum ſacrarum ſcriptores. Poſt deinde Pagani cœperunt appellari: Gloſſæ Græco-Latinæ, ἕλλην τὴν θρησκείαν, *Paganus*. D. Auguſtinus de opere Monachor. cap. 11. *Quos vtique non niſi Gentiles, quos Paganos dicimus, vult intelligi*. & cap. 13. *Si Græcos quos etiam Paganos dicimus, &c.* addeſis Concil. Carthag. Cod. Cann. Eccleſ. Affric. p. 285. & ſeq. Hinc Paganitas *l. vlt. ſup. de ſpectac.* Græci autem patres ἕλληνας appellant & ἑλληνισμὸς in eorum ſcriptis eſt gentilitas. Quidam ἕλληνας τὴν θρησκείαν, Gloſſæ ſupra. Olympiodorus in Excerptis Photianis. Sub quo autem Imperatore cœperit Paganorum appellatio, mihi non ſatis liquet. Vir eruditus ad Imperij Valentiniani & Valentis principia refert, ſeu in annum CCCLXV. Sed tentari poteſt paulò antiquiorem eſſe: Marius enim Victorinus tanquam vocabulo pridem recepto vtitur libro de homoouſio recip. *Græci*, inquit, *quos ἕλληνας vel Paganos vocant, multos deos dicunt*. vnde autem nata ſit eiuſmodi appellatio viri docti ſatis inquiſitè, ſatiſque ſolicitè quæſierunt. Enimuerò Conſtantinus Imperator de adminiſt. Imp. cap. 29. & 36. ſcribit, eos qui

baptizati non ſunt, Paganos dici κατὰ τὴν Ἑλλάδων γλῶσσαν: quod ſi verum eſt, porrò quærere ſuſtinebimus. Addam tantùm è vet. Gloſſario Græco-lat. quod Heſychij longè doctiſſimi Gloſſulæ conuenit, ἰδιώτης, ὁ κοινὸς, *priuatus, paganus, plebeius*. Sane dici poteſt Chriſtianos, quos anteà Gentes, ἀνθρώπους ἰδιώτας appellabant, vt Lucianus feſtiuo homo ingenio, ſed veræ religionis acerbiſſimus inſectator in peregr. elogium eis rependiſſe, & hanc Paganorum appellationem repoſuiſſe.

Sacrificijs.] De ſacrificiorum ritibus agetur ſuccinctim vt occaſio dederit.

Templis.] Appellatio templi, delubri, fani Chriſtianis inuiſa fuit, & Eccleſiæ vocabulum vſurparunt. D. Auguſt. de vera relig. cap. 4. *Illi enim ſi reuiuiſcerent quorum iſti nominibus gloriantur, & inuenirent refertas Eccleſias, templaque deſerta.* D. Ambr. lib. 2. contra relat. Symmachi. *Poſſeſsio Eccleſiæ ſumptus eſt egenorum: numerent quos redemerint templa captiuos.* Optatus Mileuit. lib. 6. *Quis enim noſtrûm intrauit templa? quis vidit ſacra ſacrilega?* Similiter templi voce in re Paganorum vtitur can. 58. Cod. Cann. Eccleſ. Afric. Templum igitur, delubrum, aut fanum Paganicæ ſuperſtitioni tribuuntur. Arnob. aduerſ. Gent. lib. 6. *Nunquid enim delubris, aut templorum eum conſtructionibus honoramus?* Ambroſius d. lib. *Quod Sacerdotibus fani legauerit Chriſtiana vidua*

valet. & mox: *Nemo tamen donaria delubris, & legata Haruſpicibus denegauit.* Sed Græci magiſtri ſubtiliùs interdum hæc diſtinguunt: in Gloſſ. enim Græco-lat. *fanum* exponitur ἱερὸν τὸ εἰ ἄλσει: ſacratiſſimi ſcilicet luci, Arnob. lib. 7. *& in iis ſubſtructa fana.* Gloſſę Latino-gr. *delubrum*, καθίδρυμα, ξόανον, ἀνάθημα. Veruntamen Chriſtiani Templorum appellationem olim inuiſam tandem receperunt: hinc omnipotentis Dei templa l. 10. C. Iuſtin. de hæretic. Eccleſię certè nomen πολύσημον eſt: Nam pro conuentu fidelium vſurpatur. Cyrill. Catech. 18. pag. 493. ἐκκλησία δὲ καλεῖται φερωνύμως διὰ τὸ πάντας ἐκκαλεῖσθαι καὶ ὁμοῦ συνάγειν. Iſidorus Peluſiotes lib. 2. epiſt. 246. τὸ ἄθροισμα τῶν ἁγίων τὸ ἐξ ὀρθῆς πίστεως καὶ πολιτείας ἀρίστης συγκεκροτημένων ἐκκλησία ἐστι. vocat autem ibid. ἐκκλησιαστήριον, locum in quem conueniunt fideles: ἡ μὲν γὰρ, inquit de Eccleſia, ἐξ ἀμώμων ψυχῶν συνέστηκε, τὸ δ' ἀπὸ λίθων καὶ ξύλων οἰκοδομεῖται. Sed eam dictinctionem non obſeruant priſci rei Eccleſiaſtici Scriptores: hinc etiam tit. C. Iuſt. *de ſacroſanct. Eccleſ.* Germanus Archiepiſcopus Conſtantinopolitanus Eccleſ. hiſt. princ. ἐκκλησία ἐστὶ ναὸς θεοῦ, τέμενος ἅγιον, οἶκος προσευχῆς, συνάθροισις λαοῦ, σῶμα χριστοῦ, &c. & mox, ἐκκλησία ἐστὶν ἐπίγειος, ἐν ᾗ ὁ ἐπουράνιος θεὸς ἐνοικεῖ, καὶ ἐμπεριπατεῖ, &c.

I. *Imp.* CONSTANTINVS *A. ad Maximum.*

SI quid de Palatio noſtro, aut cæteris Operibus Publicis deguſtatum fulgore eſſe conſtiterit, retento more veteris obſeruantiæ, quid portendat, ab Haruſpicibus requiratur, & diligentiſſimè ſcriptura collecta, ad noſtram ſcientiam referatur. Cæteris etiam vſurpandæ huius conſuetudinis licentiâ tribuendâ, dummodo ſacrificiis domeſticis abſtineant, quæ ſpecialiter prohibita ſunt. Eam autem denuntiationem atque interpretationem, quæ de tactu Amphiteatri ſcripta eſt, de qua ad Heraclianum Tribunum & Magiſtrum Officiorum ſcripſeras, ad nos ſcias eſſe perlatam. Dat. XVI. Kal. Ian. Serdicæ A. cc. v. I I I. Id. Mart. Criſpo I I. & Conſtantino I I. Coss.

NOTÆ.

HARVSPICVM diſciplina multis retro ſæculis comprobata, celebrataque eſt: vſque adeò futurorum præſenſio, vitio generis humani ſemper accepta fuit. Quotus enim eſt, quem non tangit futurarum rerum ſcientia? quis adhuc repertus eſt, qui conſtiterit in rei præſentis contemplatione? vna futuri boni vel incerti cogitatio præſentium malorum onere deiectis ſolatio eſt: & is quem poſſeſſio bonorum beatum facit, futuri cogitatione ſpes ſuas erigit, & attollit. Ille quodammodo mi-

ſer eſſe deſinit: hic iam beatior euaſit. Ea certè res effecit, vt eſſent homines, qui publicè arte quadam, non enim dicam inſtinctu, inflatuque diuino, futura prænunciarent. Illi ſunt augures, Haruſpices, coniectores, aliique, quos Diuinos olim appellabāt. Non eſt inſtituti noſtri docere, quàm multis in rebus conſultatoribus ſe præſtarent: quædam tamen è multis ſublegiſſe iuuabit. Erant enim, qui vates conſulerent, an parentibus heredes exiſtere deberent, & an obuentura eis aliqua eſſet hereditas. Epictetus Arriani lib. 2. cap. 7. Τί οὖν ἡμᾶς ἐπὶ τὸ συνεχῶς μαντεύεσθαι ἄγει; ἡ δειλία, τὸ φοβεῖσθαι τὰς ἐκβάσεις. διὰ τοῦτο κολακεύομεν τοὺς μάντεις. κληρονομήσω κύριε τὸν πατέρα; ἴδωμεν, ἐπεκθυσώμεθα. ναί. Κύριε ὡς ἡ τύχη θέλει; ἐπὰν εἴπῃ, κληρονομήσεις, ὡς παρ' αὐτοῦ τὴν κληρονομίαν εἰληφότες, εὐχαριστοῦμεν αὐτῷ. Marcus Tull. 2. de Diuin. *Qui theſaurum inuentum iri, aut hereditatem venturam dicunt, quid ſequuntur.* De matrimoniis conſultos augures Porphyrius tradit περὶ ἀποχ. ἐμψ. qui *volentibus auſpicys*, forte reſpondebant, in matrimonium coiri. Lapis antiq.

COS. AVG. PVB. CLAVD. QVÆS. ÆR. ANTONINAM. VOLVMNIAM. VIRGINEM. VOLENT. AVSPI. E. PARENT. SVIS. COEMIT. ET. IIII. FAC. IN. DO. DVXIT.

Nuptiis auſpices intereſſe ſolitos, notiùs eſt, quàm vt plura in id verba ſumenda ſint. videſis Iuuenal. Sat. 10. verſ. 336. Gloſſæ veteres, auſpex, pronubus, παράνυμφος. Immolatoribus & vatibus comitatos Imperatores ad bellum proceſſiſſe conſtat ex Onoſand. Strateg. cap. 10. p. 45. Μήτε δὲ εἰς πορείαν ἐξαγέτω τὸ στράτευμα, μήτε πρὸς μάχην παττέτω, μὴ πρότερον θυσάμενος. ἀλλ' ἀκολουθούντων αὐτῷ θύται καὶ μάντεις. Cicero 1. de Diuinat. *Exactis Regibus nihil publicè ſine auſpicijs nec domi, nec militiæ gerebatur.* Verùm procedente tempore tota res hæc fallacijs ac nugis anilibus ſcatere, & ad quæſtum & ſuperſtitionem excogitata

198

pat. Ipſi quoque Haruſpices vtique plani homines, de perfidia confeſſi, necati ſunt, referente A. Gellio lib. 4. cap. 5. nec non Euſebio demonſtrationis Euangel. lib. 4. p. 81. εἰ δέ τι προσθεὶς τοῖς εἰρημένοις, μέγιστον ἂν εἴη χαρακτηριστικὸν κεφάλαιον, ὡς ἤδη καὶ τὸ ἄγαν θεοφόρων, αὐτῶν δὴ τῶν μάλιστα ἱεροφαντῶν, θεολόγων τε αὐτοῖς καὶ προφητῶν πλείους οὐ μόνον πάλαι, ἀλλὰ καὶ ἐναγχὸς καθ' ὑμᾶς αὐτοὺς ἐπὶ τῇ θεοσοφίᾳ ταύτῃ βοηθέντες διὰ βασάνων αἰκίας ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν δικαστηρίων τὴν πᾶσαν ἐξεφώνησαν πλάνην ἀνδρῶν ἀπάταις γόησι, καὶ γοητείαν τετεχνασμένην, τὸ πᾶν εἶναι ὁμολογήσαντες. οἵγε καὶ τοὺς πάντας τρόπους τῆς κατασκευῆς, καὶ τὰς μεθόδους τῆς κακοτεχνίας, τὰς πρὸς αὐτῶν ἐν ὑπομνήμασιν ἀφεθείσαις φωναῖς ἐνεγράψαντο. διὸ δὴ καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀλεθρίου πλάνης δίκην ἐκτίσαντες, πάντα λόγον ἀνεκάλυψαν, αὐτοῖς ἔργοις τὴν τῶν δηλουμένων ἀπόδειξιν πιστωσάμενοι. Sed enim, malum, id quod conſuetudine pridem obtentum eſt, & in vita hominum altas egit radices, non niſi longiſſimo temporis tractu poteſt obſoleſcere, extirparique. Et non vulgus ſolùm aut proceres, ſed etiam Principes, atque illi quidem non rei modò Romanæ, ſed totius orbis moderatores propagarunt: & quod peius eſt, & rei Conſtantius incubuit, ὃς πρῶτος ἐν τῷ βασιλείῳ διέλαμψε χριστιανὸς, vt eſt in epiſtola Gallæ Placidiæ Auguſtæ ad Theodoſium Imperat. quæ exſtat Chalcedon. Conc. parte 1. cap. 26. ſiue vt loquitur Iuſtinianus Nou. 7. ὃς τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐν βασιλεῦσιν ἀρχηγέτης exſtitit: certiſſimum enim pollicentur incrementum delicta, quorum auctores ſunt Principes. Haruſpices igitur conſulere & interrogare Conſtantinus hac l. permittit: ipſe enim μάντεσιν ἐπείθετο πεπειραμένοις, ὡς ἀληθῆ προειπόντων ἐπὶ πᾶσι τοῖς κατορθωμένοις αὐτῷ, vt ſcribit Zoſimus lib. 2. p. 685. Sed eidem poſteà bonam mentem Deus dedit: eius enim ſuperſtitionis ſtirpes omnes demùm excidit, auctore eod. Zoſ. d. lib. 2. p. 686.

De Palatio noſtro.] Domo Dominica: S. Athanaſius epiſt.

ad ſolit. vit. agent. Ἀλλ' ἐκ παλατίου μετὰ στρατιᾶς καὶ φαντασίας ἀπέσταλτο. Cùm autem Palatium de cœlo ictum eſſet, triſtia portendi reſponſum eſt. Zoſim. lib. 4. p. 745. Τούτου τελευτήσαντος, ἐμπεσὼν τῷ Σιρμίῳ σκηπτὸς, τά τε βασίλεια κατέφλεξε, καὶ πλὴν ἀγορὰν. ἔδοξε τε τοῖς τὰ τοιαῦτα κρίνειν δεινοῖς, οὐκ αἴσιον τοῖς κοινοῖς πράγμασιν εἶναι τὸ τέρας.

Aut cæteris.] veluti amphitheatris.

Deguſtatum.] Eruditè Gothofridus Lucretium ad teſtimonium citat, ideoque vellem operarum mendum correctores ſuſtuliſſent, & pro Lucano, Lucretium ſubſtituiſſent: eſt enim verſ. 192. lib. 2. de Rer. N.

Fulgore.] pro fulmine: Gloſſæ Latino-gr. *fulgor*, ἀστραπὴ, *fulgurit*, κεραυνοῖ, quod eſt fulminat. Nonius tamen diſtinguit de different. verb. & Cic. 2. de diuin. *Si fulſerit, ſi tonuerit, ſi tactum aliquid erit de cælo.* Excepta de veterib. Gloſſ. tonitruum, βροντὴ, *fulgur*, ἀστραπὴ, *fulmen*, κεραυνός. Fulminum genera varia ſunt, vt putà fulgur diuum, fulgur ſubmanum in Gloſſ. Græco-lat. ſed hæc alijs fortaſſe tractata ſunt.

Vet. obſeruant.] Haruſpicum vetus amicitia dicitur l. 1. ſup. de Malefic.

Quid portendat.] Feſtus, *portenta, quæ quid porrò tendatur, indicent.* Gloſſ. Latina-gr. *portendit*, σημαίνει διὰ τέρας. Onom. vet. *portendo*, ἐπισημαίνω.

Ab Haruſpicibus.] Vetuſtiſſimis temporibus Decemuiri ad libros Sybillinos adibant. Varro de ſcenicis originibus, lib. 1. vt refertur à Cenſorino de die Nat. cap. 17. p. 80. *Cùm multa portenta fierent, & murus ac turris, quæ ſunt intrà portam Collinam & Eſquilinam de cælo eſſent tacta, & ideo libros Sybillinos Xuiri adiſſent; renuntiarunt vti Diti patri & Proſerpinæ, ludi Tarentini in Campo Martio fierent.* Marcus Tullius de Diuin. 1. *Quoties Senatus Decemuiros ad libros ire iuſſit?* &c. Sed Conſtantinus ex veteris etiam obſeruantiæ more iubet Aruſpices conſuli, ſi quid ex operibus publicis deguſta-

 179
deguſtatum fuerit: intelligit autẽ fulguratores ἰδιώτας appellatos, vt apud Cic. & Non. Marcell. ex quorum diſciplina fulmina procurabantur, Valer. Max. lib.1.c.1. Aul. Gellius lib.4. c.5. cuius Noctes illuſtriores à nobis factas, ducente Deo, proximis nundinis emittemus. Ergo ſi quid fulgore, ſeu fulmine *diſiectum, transfixum, correptum, infixum eſſet*, Fulguratores conſulebãtur, vt quid ſignificaret, pronuntiarent. Hinc fulgurales libri, qui ad eam artem pertinerent. Cicer. 1. de Diuin. Ammian. Marcell. lib. 23.

Et ſcribtura.] Mendum ſubeſſe putat Gothofr. ſed defendi poteſt, nihil mutandũ: ſic infrà, *qua de tactu Amph. ſcribta eſt.* Haruſpicum reſponſa ſcripto fortè conſtabant, ideóque mandat Conſtantinus diligentiſſimè ſcripturam collectam ad ſe referri. Non inficior tamen valde probabilem eſſe Gothofr. emendationem, vt pro *ſcribtura*, legatur, *ſtrictura*: ſtricturas, inquam, & fulminis reliquias ſumma diligentia colligebant, & ſepeliebant: nam ſolemne fuit κεραυνοπλῆγας ſepelire non cremare, quod liquidò conſtat ex his Euripidis verſibus in Supplic.

Αδ. Τὸν μὲν Διὸς πληγέντα Καπανέα πυρί.

Θη. Ἦ χωρὶς, ἱερὸν ὡς νεκρὸν, θάψαι θέλεις.

Quos didici nondum animaduerſos ab iis, qui de fulguribus dicere occuparunt: & quoniam Artemidoro ſomniorum coniectori non parum allucent cap. 8. lib. 2. ideò prætermittere nec potui, nec debui.

Ad noſtram ſcientiam.] De locis tactis ad Senatum referri ſolebat, vt videre eſt in ea Cicer. quæ eſt de Haruſpic. reſponſ. Idem de Diuin. 1. *Delata etiam ad Senatum labes agri Priuernatis.* Conſtantinus edicit ad notitiam ſuã perferri denuntiationem & interpretationem.

Cæteris.] Fulmina quædam erant publica, quædam priuata: hæc ſacrificiis domeſticis expiari prohibentur. Similiter Syn. Ancyr. can. 24. luſtrandæ domus cauſa

non licet aliquem appellare.

Eam autem denuntiationem:] Virg. Æneid. 3.

Prodigium canit, & triſtes denuntiat iras.

Sen. lib. 2. nat. quæſt. cap. 34. *Quidquid fulmine denuntiatum eſt.*

Atque interpretationem.] M. Tull. 1. de Diuin. *Quæ eſt autem gens, aut quæ ciuitas, quæ non aut extis pecudum, aut monſtra, aut fulgura interpretantium*, &c. *prædictione moueatur?*

Quæ de tactu.] Gloſſæ græcolat. κεραυνωθεὶς, *tactus*. Virg. lib. Bucolicωn, *de cælo tactas quercus*. Cornel. Fronto: *bidental, locus fulmine tactus*. Ei conuenienter gloſſæ latinogr. *bidental*, τόπος κεραυνοπλήξ. Icti quoque de cœlo dicuntur, Cic. 1. de Diuin.

Ad vos ſcius.] Ad Principem referebantur Haruſpicum interpretationes, vt ſcil. *ad noſtram ſcientiam.*

II. Imp. Conſtantius A. ad Magdalianum agentem vicem P. F. P.

CESSET ſuperſtitio, ſacrificiorum aboleatur inſania: nam quicumque contra legem Diui Principis parentis noſtri, & hanc manſuetudinis noſtræ iuſſionem, auſus fuerit ſacrificia celebrare, competens in eam vindicta, & præſens ſententia exaratur. Acc. Marcellino & Probino Coſſ.

NOTAE.

Deorum cultores, vt honorem iis haberent, ſacrificia faciebant; cædebant hoſtias, & ſuccenſis altaribus admo-

uebant. Hoſtiam, victimam, rectè Latini Grammatici exponunt Græcè, ἱερεῖον. Sed iocularis eſt verſio horum verborum, Galeni, τὸ κρέας τῶν εὐνουχισθέντων ἱερείων, lib. 1. περὶ σπέρματος, debuerant enim ita conuertere, *caro caſtratorum animalium*, &c. non, *caſtratarum victimarum*. Itaque dæmonibus, καὶ ἑκατόμβας καὶ χιλιόμβας κατέθυον, καὶ ποίμνια κατέσφαττον, καὶ βουκόλια, καὶ λιβανωτὸν προσέφερον, καὶ οἶνον ἔσπενδον, ὅτι μάλιστα πλεῖστον, καὶ ἕτερα ἄττα, ἅπερ οἱ τούτων ΙΕΡΟΦΑΝΤΑΙ προσέταττον, vt ait Theodoretus lib. 7. de Græcorum affectionib. curand. Quin etiam idolis filios, & filias parentes immolaſſe feruntur, vt in ſacris Codd. legere eſt. Eius autem immanitatis meminit Cyrill. contra Iulianum, Baſilius Seleuc. orat. 40. pag. 378. Macarius homil. 11. p. 131. & quod miremur vſque ad Conſtantini M. tempora Latiaris Iuppiter homicidio colebatur. Lactant. lib. 1. cap. 21. *Latialis Iuppiter etiam nunc ſanguine colitur humano.* Minut. Fel. in Octauio, *Hodiéque ab ipſis* (Romanis) *Latiaris Iuppiter homicidio colitur.* Theophilus lib. 1. ad Autolyc. p. 76. & lib. 3. p. 122. Λατιάριον vocat. Tatianus orat. contra Græc. p. 165. & Porphyr. περὶ ἀποχ. ἐμψ. 2. Λατιάριον. Nec igitur Adriani lex humanas hoſtias prohibens, auctore Lact. d. cap. 21. rebus & factis recepta fuerat. Conſtantinus autem ſacrificia penitus ſuſtulit, vt nominatim hac l. continetur, quod etiam Conſtantius confirmat. Eâ re Conſtantinum traducunt Zoſimus lib. 2. p. 686. & Eunapius Herodianus: auctor autem anonym. apud Suid. ait, Eunapium de Conſtantino, γράφειν φληνάφοις.

III. Idem A. ad Catullinum P. *V.*

QVAMQVAM omnis ſuperſtitio penitus eruenda ſit, tamen volumus vt ædes tem-

plorum, quæ extra muros ſunt poſitæ, intactæ, incorruptæque conſiſtant. Nam cùm ex nonnullis vel Ludorum, vel Circenſium, vel Agonum origo fuerit exorta, non conuenit ea conuelli, ex quibus Populo Romano præbeatur priſcarum ſolemnitas voluptatum. Dat. Kal. Non. Conſtantio IV. & Conſtante III. AA. Coſſ.

NOTÆ.

Immolare quidem, & ſimulachra colere vetitum eſt, ſed fana conuelli, deformaríque prohibentur. Conſtantinus occludi iuſſerat: imò ſi fidem hîc habiturus eſt Cedrenus haud quaquam ſpernendus auctor propter meliorum ſcriptorum ἀποσπασμάτια, Conſtantinus εὐσεβὴς, templa Chriſto veræ religionis auctori addixit: ſic enim ait, p. 224. Γράφει δὲ καὶ πρῶτον νόμον, τοὺς τῶν εἰδώλων ναοὺς ἀποδίδοσθαι τοῖς τῷ Χριστῷ ἀφιερωμένοις ναοῖς. Atqui Cedrenus idem p. 234. contraria dicere videtur his omninò verbis: Τοὺς δὲ τῶν ἑλλήνων εἰδωλικοὺς ναοὺς προσέταξε καταλύεσθαι, καὶ ἐκκλησίας οἰκοδομεῖσθαι, καὶ τὰς τούτων προσόδους αὐταῖς δωρεῖσθαι. Quod pro ratione temporum fortaſſean erit intelligendum, vt Conſtantinus Chriſtianorũ fidem amplexus non protinus ædes templorum euerti iuſſerit, ἀλλὰ τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ βεβαμμένος εἰς βάθος, cùm Paganorum inſaniam aliter cohibere non poſſet. Verùm omnis ſcrupulus nondum abſceſſit: Sic enim ſcribit Theodoretus lib. 5. cap. 20. de Conſtantino, Ναοὺς οὐ κατέλυσεν, ἀλλ᾽ ἀβάτους εἶναι προσέταξε: Et Conſtantinus Manaſſ.

Οὗτος καθεῖλε τοὺς βωμοὺς ἔκλεισε τὰ τεμένη.
Ἐν οἷς προσῆγον ἕλληνες δαίμοσι τὰς θυσίας,
Καὶ τῶν αἰσχρῶν ἐναγισμῶν καὶ ῥυπαρῶν ὀργίων.

Fortaſſe non malè : quaſi Conſtantinus principiò templa quædam Chriſto dedicarit , quædam claudi iuſſerit , & poſtremò quædam deiici voluerit. Templa eum clauſiſſe Nicephorus quoque tradit Eccleſ. hiſt. lib. 12. cap. 25. quem alij deinde Principes inſecuti ſunt. Diuus Auguſtinus epiſt. ad Maximum Madaurenſem : *Videtis certè ſimulachrorũ templa partim ſine reparatione collapſa , partim diruta , partim clauſa , partim in vſus alios commutata : ipſáque ſimulachra vel confringi, vel incendi, vel includi , vel deſtrui : atque ipſas huius ſæculi poteſtates , quæ aliquando pro ſimulachris populum Chriſtianum perſequebantur , victas & domitas , non à repugnantibus , ſed à morientibus Chriſtianis & contra eadem ſimulachra pro quibus Chriſtianos occidebant , impetus ſuos legeſque vertiſſe.* Certè Iulianus parabates conqueri videtur , quod Chriſtiani templa diruerint , & aras apud Cyrillum lib.6.contra Iulianum p.607.& Conſtantinum lucos ſuccidiſſe, fanáque in his ſubſtracta depoſuiſſe, Theodoretus auctor eſt de Græcor. affect.curand. lib.10.p.144. Gelazius autem Cyzicenus act. Concil. Nic. lib. 1. c. 7. diſertè ſcribit, edictis Conſtantini Gentilium templa euerſa fuiſſe : Τὰ τοῦ Χριστοῦ φρονῶν, inquit, τὰ πάντα Χριστιανὸς ὤν, ὡς Χριστιανὸς πάντα ἔπραττεν, ἀνεγείρων τὰς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ, καὶ πολυτελέσι τιμῶν ἀναθήμασιν. ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἑλλήνων ναοὺς καθαιρεῖσθαι, καὶ πυρὶ διαφθείρεσθαι προσέταττεν. Porrò Conſtantius hac l. templa deſtrui vetat. occludi quidem iuſſiſſe, ſed dirui prohibuiſſe patris exemplum ſecutos Conſtantium & Conſtantem ſcribit Nicephorus d. cap. 25.

Ludorum.] Templa corrumpi vetat Conſtantius, maximè quod eis debeatur vel Ludorum, vel Circenſium, vel Agonum origo: ſi quidem ob templa deorum honori dedicata Ludorum interdùm celebritates inſtitutæ ſunt, ex quibus voluptas populo quæritur. Proinde rationem habere putabat Imperator, vt intemerata conſiſterent, ne

ſqualerent & conciderent ea loca, vnde pridem Ludorum editiones, & populi ſolemnes lætitiæ traherent ortum ſuum, quod luculentè cumprimis Dio Caſſius edocet lib. 60. his admodùm verbis: Ἐν γὰρ δὴ τῇ τοῦ Αὐγούστου νουμηνίᾳ, ἐν ᾗ ἐγεγέννητο, ἠγωνίζοντο μὲν ἵπποι, οὐ δι᾽ ἐκεῖνον δὲ, ἀλλ᾽ ὅτι ὁ τοῦ Ἄρεως ναὸς ἐν ταύτῃ καθιέρωτο, καὶ διὰ τοῦτο ἐτησίοις ἀγῶσιν ἐτετίμητο. Videſis lib. 43. p. 225. His ludis præerant Sacerdotes, vt non vno loco Tertullianus indicat.

Solemnitas voluptatum.] Vnde ludi ſuum initium capiunt. ſic voluptas vſurpatur in l. 1. & 2. C. Iuſtin. de ſpectac. & *infr. l. vt profanos* 17. Trebellius Pollio in Gallienis: *alios dies voluptatibus publicis deputabat.* vide Tertull. Symmachum. Sed quoniam ſupradictũ eſt Cõſtantinum M. tẽpla Chriſto conſecraſſe, imò Cyrillus Hieroſolymit. Catech. 14. p. 349. ſcribit, eum Eccleſiã Hieroſolymis ędificaſſe; videamus cur ſanctitatis præcipuæ patres Templorum ſubſtructionem improbare videantur. Cyprianus de Idolor. vanit. *Quod verò templum habere poſſit Deus, cuius templum totus eſt mundus? & cùm homo latiùs maneat, intra vnam ædiculam vim tantæ maieſtatis includam? in noſtra dedicandus eſt mente, in noſtro conſecrandus eſt pectore.* Lactant. lib. 6. c. 25. *Non templa illi congeſtis in altitudinem ſaxis extruenda ſunt, ſed in ſuo cuique conſecrandus eſt pectore.* Arnob. lib. 6. *Nunquid enim delubris, aut templorum eum ſubſtructionibus honoramus?* Quin imò Zeno etiam Citienſis templis opus non eſſe contendit, neque ſanctitate cenſeri poſſe, quod à fabris vel opificibus confectum ſit: ſic enim ſcribit libro de Repub. vt apud Origenem relatum eſt l. 1. contra Celſum pag. 7. quem errorem hauſit poſtea Petrus de Bruis. Vidend. Petrus Cluniacenſ. 1. epiſt. 1. & 2. Iſidorus Peluſiotes lib. 2. epiſt. 246. ait, Apoſtolorum tempore nulla templa fuiſſe, ſiue vt ipſe loquitur, ἐκκλησιαστήρια. Chriſtiani tamen clanculò conueniebant, & plerumque in Cœmeteriis. Clemens διαταγ. lib. 6. cap. vlt. Ἀθροί-

202

ἀπηρήτως δὲ συναθροίζεσθε ἐν τοῖς κοιμητηρίοις τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων ποιούμενοι, καὶ ψάλλοντες ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων μαρτύρων καὶ πάντων τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος ἁγίων, καὶ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν τῶν ἐν κυρίῳ κεκοιμημένων, καὶ τὴν ἀντίτυπον τοῦ βασιλείου σώματος Χριστοῦ δεκτὴν εὐχαριστίαν προσφέρετε ἔν τε ταῖς ἐκκλησίαις ὑμῶν, καὶ ἐν τοῖς κοιμητηρίοις. Cœmeteria erant Martyrum ſepulchra, quaſi dormirent inibi Dei nutu rurſus excitandi, cùm nihil aliud moræ ſit, quàm ſomnus *μακρότερος τοῦ συνήθους*, vt eleganter ait D. Chryſoſt. homil. 5. ad popul. Antiochenum. D. Gregor. Nyſſ. hom. 10. in Cantic. Cantic. ὕπνος θανάτου ἐστὶν ὁμοίωμα. Cur ergo deinde templorum ædes excitarunt? & quidem ſuperbas, molibus marmoreis ſtructas, Iſidor. Peluſ. d. epiſt. in fin. Sophronius vt refertur Synod. Nic. 2. act. 4. p. 489. auro & argento decoratas. Cyril. Hieroſol. Catech. 14. p. 338. Ego didici Gentiles Deos ſuos delubris, & templorum conſtructionibus honoraſſe, ac ſi templa Diuinitatis portionem conſtituerent, & velut maieſtatis imaginem referrent. Chriſtianorum autem templa, vel vt ipſi appellabant κυριακά. Clemens Conſtitut. lib. 2. cap. 58. p. 48. ἀλλ᾽ ἑκάστης ἡμέρας συναθροίζεσθε ὄρθρου καὶ ἑσπέρας ψάλλοντες, καὶ προσευχόμενοι ἐν τοῖς κυριακοῖς. Cyrill. Hieroſol. Catech. 18. p. 494. μὴ ἁπλῶς ἐξέταζε, ποῦ τὸ κυριακόν ἐστι. Adde Cod. Cann. Eccleſiæ vniuerſæ. Latini autem *Dominica* vocabant, Cyprianus, Hieronym. Rufinus Aquileienſ. hiſt. Eccleſ. lib. 10. cap. 3. *Si hæc ita eſſe credis, ſurge, & ſequere me ad Dominicum.* Itinerarium Hieroſolymit. *Dominicum miræ pulchritudinis*. Chriſtianorum inquam templa nihil aliud fuere, quàm domus orationis, οἶκοι προσευχῆς, in quibus ſcilicet fideles Deum precarentur, venerarenturque, vtique meliùs quàm in domibus priuatis locisve profanis: *Eſt quippe ibi*, vt admodum piè ſcribit Anaſtaſius Biblioth. in Adriano 2. *Specialiter reſpectus diuinus: aſſiſtunt ibi Angelici ordines pro populo deprecantes, qui preces no-*

ſtras ad aures perferunt Domini Sabaoth. Porrò Chriſtianorum conuenticula vel ædes erant oblonga, inſtar nauis, & ad orientem conuerſæ: Clemens Conſtitut. lib. 2. cap. 37. p. 45. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης, κατ' ἀνατολὰς τετραμμένος. Videſis Nicæn. Syn. 2. art. 4. p. 477. Hygen. de Limitib. conſtituend. p. 163. Chriſtiani quoque ad orientem conuerſi preces ſuas ad Deum allegabant, & rationes adfert Germanus Archiepiſcop. Conſtantinop. ἱστορ. ἐκκλησ. καὶ μυστικ. θεωρ. pag. 6. Τὸ κατὰ ἀνατολὰς εὔχεσθαι παραδεδομένον ἐστὶν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ἐκ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ ἔστιν οὕτως. Διὰ τὸ τὸν νοητὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστὸν τὸν θεὸν ἡμῶν ἐπὶ γῆς φανῆναι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς ἀνατολῆς τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, κατὰ τὸν προφήτην, τὸν λέγοντα, ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ. Καὶ πάλιν· προσκυνήσατε τῷ κυρίῳ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολάς, καὶ προσκυνήσωμεν εἰς τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ, καὶ πάλιν στήσονται οἱ πόδες κυρίου ἐπὶ τὸ ὄρος κυρίου τῶν ἐλαιῶν κατὰ ἀνατολάς. Ταῦτά φασιν οἱ προφῆται, καὶ διὰ τὸ ἀποκαραδοκεῖν ἡμᾶς πάλιν τὸν ἐν Ἐδὲμ παράδεισον κατὰ ἀνατολὰς ἀπολαμβάνειν, καὶ ὡς ἐκδεχομένοις τὴν ἀνατολὴν τῆς φωτοφανείας τῆς δευτέρας τοῦ κυρίου παρουσίας καὶ παλιγγενεσίας. Clemẽs Conſtit. lib. 2. cap. 37. p. 46. hoc ſolum ait, id fieri debere in memoriam veteris poſſeſſionis Paradiſi ad Orientem poſiti, vnde primus homo poſtquam Dei præceptum inſuper habuiſſet, exturbatus fuit. Videſis D. Baſilium.

IV. Idem A. ad Taurum PP.

PLACVIT, omnibus locis adque vrbibus vniuerſis claudi protinus templa; & acceſſu vetitis omnibus, licentiam delinquendi perditis denegari. Volumus etiam cunctos ſacrificiis abſtinere.

203

nere. Quòd ſi quis fortè huiuſmodi perpetrauerit, gladio vltore ſternatur: facultates etiam perempti fiſco decernimus vindicari; & ſimiliter adfligi Rectores Prouinciarum, ſi facinora vindicare neglexerint. Dat. Kal. Dec. Conſtantio III. & Conſtante II. AA. Coſſ.

NOTÆ.

Templa claudi iubentur in omnibus locis, qui Romano imperio gubernantur, & iterum ſacrificiorum inhibetur inſania.

Delinquendi.] Acceſſu templorum vetantur omnes, atque ita licentia delinquendi perditis denegatur: hoc eſt, generaliter adire templa non licet, vnde perditis etiã delinquendi facultas eripitur. Non omnis fortaſſe, qui templum ingreſſus eſt, continuò Deorum ſimulachra veneratur, ſed ne ſuperſtitionibus nondum ſoluti, peccandi rapiant occaſionem, templa claudi conſultius eſt.

Perditis.] Iul. Firmic. Matern. de err. profan. relig. *Annuis perditorum hominum commonitionibus*, &c. & ibid. *Sic ſunt ſacratiſſimi Imperatores elementa à perditis hominibus conſecrata.*

Sacrificiis abſtinere.] Qui ſacrificauerit gladio conſumetur; & perempti facultas addicetur fiſco. Victima nulla Deo gratior corde contrito, nec acceptior hoſtia purâ mente. Auctor anonym. apud Suidam, Χριστιανοὶ μὲν τότε θεῷ καλλιεροῦσιν, ὅταν ἑαυτοὺς τῷ θεῷ προσαγάγωσι, πνεῦμα γεγεννημένοι συντετριμμένον, καὶ καρδίαν τεταπεινωμένην. ἕλληνες δὲ τότε καλλιερεῖν νομίζουσιν, ὅταν τῷ δαίμονί τινι θύσαντες αἰσίων ἐπιτύχωσι σημείων ἐν τῷ ἥπατι τοῦ ἱερείου. Eleganter Athenagoras πρεσβ. pag. 13. Ὁ τοῦ δὲ τοῦ παντὸς δημιουργὸς, καὶ πατὴρ οὐ δεῖται αἵματος, οὐδὲ κνίσσης, οὐδὲ τῆς ἀπὸ τῶν ἀνθῶν καὶ θυμιαμά-

των εὐωδίας, αὐτὸς ὢν ἡ τελεία εὐωδία, ἀνενδεὴς καὶ ἀπροσδεής. Quin etiam hoſtiarum immolationes adeò Chriſtianis inuiſæ, vt ſi Dei præcepto non commonerentur, animalium cædibus abſtinerent: nec tamen plane diffitetur Arnob. genere quodam eo nomine videri nos inhumanos, qui vitæ producendæ neceſſitate ſubacti, de mortibus innoxiorum animalium auxilia quærimus. Ex diuerſo dicebant Pœn. Deos ſuos, Χαίρειν τῇ λοιβῇ, καὶ τῇ κνίσῃ, Theodoret. Curationum lib. 7. p. 104. Arnobius diceret; *Nidorem conſectari, paſcique de crillis*, lib. 7. Cæterùm hęc lex prima eſt Cod. Iuſtin. ὅπερ οὐκ ἐτέθη εἰς τὰ βασιλικά, vt ſcribit Photius Nomocan. tit. 12. cap. 4. quòd nulli ferè Pagani ſupereſſent in orbe Romano: eſt tamen in paratitlis Græcorum lib. 1. t. 11.

V. Idem A. ad Cerealem P. V.

ABoleantur ſacrificia nocturna Magnentio auctore permiſſa, & nefaria deinceps licentia repellatur, &c. Dat. VIII. Kalend. Decemb. Conſtantio A. VI. & Conſtante Cæſ. II. COSS.

NOTAE.

Magnentius incubator Imperij ſacrificia nocturna permiſerat: Conſtantinus Imperij potitus aboleri præcipit. Quemadmodum autem Magnentius acie profligatus fuerit, narrat Iulianus Orat. 3. Certè Chriſtiani ſolebant noctu conuenire, cùm prohiberentur interdiù: vnde nocturnæ eorum congregationes apud Minucium in Octauio & paſſim. In nocturnis illis ſacrificiis, ſcæua omnia perpetrabantur, vt Zozimus lib. 4. p. 735., & *l. ne quis deinceps 7. ſupra. de Maleſ.* In Chriſtianorum pernoctationbius Deus φῶς ὑπάρχων ἀπρόσιτον colebatur.

204

*VI. Idem A. & Iulianus Caſ. ***.*

POena capitis ſubiugari præcipimus eos, quos operá ſacrificiis dare, vel colere ſimulachra conſtiterit. Dat. xi. Kal. Mart. Med. Conſtantio A. viii. & Iuliano Cæſ. coss.

NOTAE.

Sacrificare & colere ſimulachra Conſtantius iterùm vetat hac lege, cuius pœna animæ amiſſionem ſuſtinet. Pagani ferè nulli ſupererãt, & *breui tempore*, ſicuti loquitur Arnobius, *totus mundus religione Chriſtiana cõpletus eſt*, quod etiam Iulianus ille rebellis, quiq; Cæſar erat cùm Conſtantius hanc ſanctiſſimam conſtitutionem emiſit, propalam fatetur in epiſtola ad Arſacium. Sed vt aboleretur in vniuerſum paganitas, ſacrificia rurſus inhibere placuit.

VII. Imppp. Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius. AAA. Floro P F. P.

SI qui vetitis ſacrificiis diurnis, nocturniſque, velut veſanus ac ſacrilegus incertorum conſultorum immerſerit, fanúmque ſibi aut tẽplum ad huiuſcemodi ſceleris excuſationem adſumẽdum crediderit, vel putauerit adeũdum, proſcribtioni ſe nouerit ſubiugãdum: cùm nos iuſta in-

ſtitutione moneamus caſtis Deũ precibus excolendum, non diris carminibus profanandum. Dat. XIII. Kal. Ian. Conſtp. Eucherio & Syagrio coss.

NOTAE.

Iulianus ὁ παραβάτης καὶ ἀποστάτης, veterem ſuperſtitionem reuocauit, & vt ſcribit ad Arſacium, quod ne quidem optare quiſquam anteà, Chriſtianis nẽpe Principibus orbi imperantibus, audebat, ipſe effecit: milites coegit θύειν ἢ ἀποστρατεύεσθαι, Suid. in Iouiano, Ruffinus hiſt. Eccleſ. l. 1. c. 32. Chriſtiani (quos ille Galilæos appellabat d. epiſt. & videſis Gregoriũ Nazianz. to. 1. p. 79. & 81. & Cyrill. contra Iulian. Chryſoſtomũ to. 1. ed. Mor. p. 723. *prohibiti ſunt docere literaturam & oratoriam*, vt ſcribit etiam D. Auguſt. lib. 8. confeſſ. c. 5. Vid. Gregor. Presbyt. in vita D. Gregor. Naz. p. 11. & ſeq. & Gregor. Naz. aduerſ. Iulian. Orat. 3. p. 51. Eâre Muſonius profeſſionem ſuam exercere prohibitus, Eunapius Sardianus in Proæreſio pag. 161. Ἰουλιανοῦ δὲ βασιλεύοντος, τόπον τοῦ παιδεύειν ἐξειργόμενος, ἐδόκει γὰρ χριστιανὸς, &c. Idémque violatæ atque deſertæ Chriſtianæ Religionis reus poſſeſſione bonorum Chriſtianis interdixit. Martyrologium Notkeri, *donec Iulianus apoſtata Cæſar effectus legem promulgaret, vt Chriſtiani nihil in hoc ſæculo poſſiderent.* Denique ſub Iuliano Chriſtianitate depreſſâ vireſcere cœpit Gentilitas. Iouianus Chriſtianus quidem: cùm enim Iulianus impius edixiſſet, vt milites ſacrificarent, aut militiæ cingulum deponerent, ipſe maluit ζώνην ἀποθέσθαι, vt apud Suidã relatum eſt. Photius ex Athanaſij vita p. 1447. edit. poſt. τότε δὴ τότε καὶ Ἰωβιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς οἱ μετὰ ταῦτα κατὰ διαδοχὴν βασιλεύσαντες, λύσαντες αὐτοὺς

τὰς ζώνας, τῷ τυράννῳ περιεῤῥίψαν, ἔχε, λέγοντες καὶ τὰς ζώνας, καὶ τὰς τιμάς. Idem Niceph. Callixt. lib. 10. c. 23. Sed tamē liberã cuiq; poteſtatem fecit, quam vellet religionem profiteri, Socrat. lib. 3. hiſt. Eccleſ. cap. 21. quo nomine laudatur à Themiſthio, qui orat. 12. p. 276. ait, quædam eſſe, quæ vim maiorem fugiant, quæque velut extra neceſſitatis tela poſita ſint: eius generis, inquit, eſt religio erga Deum. verùm Gentilem errorem ſuſtinere & perferre, culpa carere fortaſſe non videbitur: in regno autē χειμαζομένῳ rei Gallicę ſtatus neceſſitas effecit, vt ſacratiſſimorum noſtrorũ Principum edictis alienæ ſectæ hominibus κατ' ἐξουσίαν viuere concederetur. Huc referri poteſt Honorij lex, quâ diſpoſuit vt libera voluntate quiſque cultum Chriſtianitatis exciperet, vt refertur in Cod. Cann. Eccleſ. Afric. p. 289. id eſt, vt nemo Chriſtianam religionem amplecti cogeretur. Vide Nicolaum ad conſulta Bugarorum cap. 41. Quin etiam perſecutiones ipſę magis incendunt tã eos, qui à vero tramite deerant, quàm eos, qui viam rectam ineũt, vt D. Gregor. Nazianz. aduerſ. Iulian. Orat. 3. p. 72. ait, perſecutiones Chriſtianiſmum auxiſſe: quam enim de Deo quiſq; primitùs opinionem hauſerit, vix eſt vt tormentis etiam conſumptus deponat. Quis adeò pietatis exſpers non tangitur, cùm beatiſſimorum Martyrum cruces & cataſtas legit? quem non commoueat feralis ignis, qui conſtantiam Chriſtianorum nõ excuſſit, adeò vt Galenus Chriſtiani nominis inſectator pertinaciã eis obiectet, lib. 3. περὶ διαφορᾶς σφυγμ. θᾶττον γὰρ ἄν τις τοὺς ἀπὸ Μωϋσοῦ καὶ Χριστοῦ μεταδιδάξειεν, ἢ τοὺς ταῖς αἱρέσεσι προστετηκότας ἰατρούς τε καὶ φιλοσόφους. Vide Marcum Antonin. p. 292. gr. Vnus Deus hominum mentes transformare poteſt: ſolus à Deo funis immiſſus in cœlum trahit, nec vlla vnquam bona ſpes affulget, Deo non prælucēte: faxit Deus immortalis, vt vnius paſtoris vnum ali-

quando ſit ouile, idémque qui Pacis Deus eſt, Gallicos motus componat. Valentinianum habemus confitentem ſe leges dediſſe, quibus vnicuique quod animo imbibiſſet, colēdi libera facultas tributa eſt. *l. Haruſpicinam 9. ſup. de maleſic.* Quanquam moueor oratione Themiſtij 17. Valentem enim religionum diuerſitatem inuehentem collaudat. Valentem ceremonias patrũ coluiſſe fragmentum à Suida relatum comprobat, & Epiphanius ex Theodoreto Trip. li. 8. c. 3. Sanè Valentinianum & Valentem edixiſſe, vt monachi militarent pleriq; tradiderũt. D. Hieron. in Chron. Gregor. Turon. hiſt. lib. 1. Freculphus Chron. to. 2. lib. 4. c. 16. largius interpretari videtur: *Legē, inquit, dedit, vt monachi, hoc eſt Chriſtiani, &c. ad militiam cogerentur.* hiſt. Miſc. lib. 12. Iornand. de Regnor. ſucceſſ. Colectio chronicorum ex Idacio lib. 2. c. 47. Ado in Chron. Denique Gratianus Chriſtianos quidem extorres reuocauit, vt referunt Suidas & Theodoretus: Verùm *lege ſancinit, vt vnaquæque religio licitè ſacra celebraret*, auctore Socrate, quem ſic interpretatus eſt Epiphanius Tripart. lib. 9. c. 2. Idem Nicephorus lib. 12. cap. 1. 2. & 25. Itaque Iuliani, Iouiniani, Valentiniani, Valentis & Gratiani leges aduerſus Paganos, nullę circumferuntur. Theodoſius M. væſanam ſuperſtitionem bonâ fide cogitauit abolere: & principiò quidem diurna nocturnáque inhibuit ſacrificia curioſorum conſultorũ, diráque carmina. Ælius Lampridius in Iuliano. *Nam & quaſdam non conuenientes Romanis ſacris hoſtias immolauerũt, & carmina profana incantauerunt.* De magica percōtatione vidend. Nicet. Chon. Theſ. orthod. lib. 4. p. 426.

VIII. Idem A A A. Palladio Duci Oſdroenæ.

Ædem olim frequentiæ dedicatam cœtui etiam populo quoque communē, in qua

ſimulachra feruntur poſita, artis pretio, quàm diuinitate metienda, iugiter patere publici conſilij auctoritate decernimus (neque huic rei obreptiuum officere ſinimus oraculum) vt conuentu vrbis, & frequenti cœtu videatur * *. Experientia tua omni votorum celebritate ſeruata, auctoritate noſtri ita patere templum permittat oraculi, ne illic prohibitorum vſus ſacrificiorum, huius occaſionis aditus permiſſus eſſe credatur.

NOTÆ.

Vota publica citra vetita ſacrificia celebrare conceditur. Lubet autem addere quoniam mihi ſemper impendiò placuit, quod ſcribit Arrianus in perip. Ponti. Eux. p. 2. ſe in ſacrificiis celebrandis primò ſoluiſſe vota pro principe his fere verbis: ὅταν δὲ πρώτῳ τἀγαθὰ ηὐχόμεθα, οὐ λανθανόμενοι σε, τόν τε τρόπον ἡμέτερον οὐκ ἀγνοοῦντα, καὶ σαυτῷ συνειδότα ὅτι ἄξιος εἶ ὑπὲρ ὅτου πάντες εὔξαιντο τἀγαθά, καὶ ὅσοι ἡμῶν ἐλάττονες ὑπὸ σοῦ εὖ πεπόνθασιν. Publica enim ſalus Principis ſalute continetur, & pietate Chriſtiana digniſſimum videtur, quod olim dixit Athenagoras cùm legatione fungeretur, Chriſtianos vota pro Principibus, tametſi gentiles eſſent, ſuſcipere. Eius verba ſunt in fine: Τίνες γὰρ καὶ δικαιότεροι ὧν δέονται τυχεῖν, ἢ οἵτινες περὶ μὲν τῆς ἀρχῆς τῆς ὑμετέρας εὐχόμεθα, ἵνα παῖς μὲν παρὰ πατρὸς κατὰ τὸ δικαιότατον διαδέχησθαι τὴν βασιλείαν, αὔξιν, καὶ ἐπίδοσιν, καὶ ἡ ἀρχὴ ὑμῶν, πάντων ἐπιχειρίων γινομένων λαμβάνῃ. Et Theophil. ad Autolyc. lib. 1. circa fin. Gentiles etiam hortatur; vt pro Principe Deum precentur. Τὸν δὲ βασιλέα τίμα, τίμα εὐνοῶν αὐτῷ, ὑποτασσόμενος αὐτῷ, εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ. Videſis Tertull. Apolog. c. 3. Arnobiū lib. 4. in fin. Paſſion.

B. Cypriani. Publicorum votorum morem receperunt etiam Chriſtiani. ſed quoniam ludis, comeſſationibus, nepotationibuſque celebrabantur, optimum factum viſum eſt ſanctiſsimis Patribus ex fidelium conuerſatione ea tollere: & in eam rem adferri vulgò ſolet can. 62. Trullanus ex Harmenop. Epitoma Cann. tit. 3. pag. 39. Verùm quoniam extant ſextæ ſynod. Conſtantinop. Canones, non puto canonem epitomatum integro præſtare. Itaque quoniam illuſtrare poſſumus, ne grauemur apponere ex tom. 3. Concil. p. 324. edit. Rom. Τὰς οὕτω λεγομένας Καλάνδας, καὶ τὰ λεγόμενα Βοτά, καὶ τὰ καλούμενα Βρουμάλια, καὶ τὴν ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Μαρτίου (lege Μαΐου vt in Epitoma) μηνὸς ἡμέρᾳ τελουμένην πανήγυριν καθάπαξ ἐκ τῆς τῶν πιστῶν πολιτείας περιαιρεθῆναι βουλόμεθα. ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς τῶν γυναικῶν δημοσίας ὀρχήσεις, πολλὴν λύμην καὶ βλάβην ἐμποιεῖν δυναμένας. ἔτι μὴν καὶ τὰς ὀνόματι τῶν παρ' Ἕλλησι ψευδῶς ὀνομασθέντων θεῶν. ἢ ἐξ ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν γινομένας ὀρχήσεις καὶ τελετὰς κατά τι ἔθος παλαιὸν καὶ ἀλλότριον τοῦ τῶν χριστιανῶν βίου ἀποπεμπόμεθα· ὁρίζοντες μηδένα ἄνδρα γυναικείαν στολὴν ἐνδιδύσκεσθαι, ἢ γυναῖκα τοῖς ἀνδράσιν ἁρμόδιον· ἀλλὰ μήτε προσωπεῖα κωμικὰ ἢ σατυρικὰ, ἢ τραγικὰ ὑποδύεσθαι. μήτε τὸ τοῦ βδελυκτοῦ Διονύσου ὄνομα τὴν σταφυλὴν ἀποθλίβοντας ἐν τοῖς ληνοῖς ἐπιβοᾶν. μὴ δὲ τὸν οἶνον ἐν τοῖς πίθοις ἐπιχέοντας, γέλωτα ἐπικινεῖν ἀγνοίας τρόπῳ ἢ ματαιότητι, τὰ τῆς μανιώδους πλάνης ἐνεργοῦντας. Illa verba, καὶ τὴν ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Μαΐου μηνὸς ἡμέρᾳ τελ. πανηγ. ita conuerterem, Maiumæ celebritatem, de qua Iulianus Imper. miſopog. pag. 116. Υμῶν δ' ἕκαστος ἰδίᾳ μὲν εἰς τὰ δεῖπνα, καὶ τὰς ἑορτὰς τοῦ Μαϊουμᾶ χρήματα ἀποχέοντας. Mulierculארum molles & libidinoſas ſaltationes Patribus Africanis auctoribus Imperatores datâ lege prohibuerunt, vt liquidò conſtat ex can. 60. Cod. Cann. Eccleſ. Afric. *Quibus diebus* (natalibus Martyrum) *etiam quod pudoris eſt dicere, ſaltationes ſceleratiſsimas per vicos atque plateas* *excer-*

exerceant: vt matronalis honor, & innumerabilium feminarum pudor deuotè venientium ad ſacratiſsimum diem, iniurijs laſciuientibus appetatur. D. Auguſt. epiſt. 202. *Contra recentiſsimas leges Kalendis Iunijs feſtis Paganorum ſacrilega ſolemnitas agitata eſt, nemine prohibente, tam inſolenti auſit, vt quod nec Iuliani temporibus factum eſt, petulantiſsima turba ſaltantium in eodem prorſus vico ante fores tranſiret Eccleſiæ.* μήτι τὸ τοῦ βδελυκτοῦ Διονύσου. Veteres vnam in torcularibus exprimentes Bacchum inuocabant, & cùm primum vinum ſuperfunderetur in doliis effusè ridebant. Hunc locum illuſtrabit Cyrillus Alexandrinus in Oſeam cap. 9. p. *247.* ἔθος ἦν, &c. *Mos erat inchoantibus agriculturam, & terram aratro proſciſſuris, victimas immolare dæmonibus, & ab ijs agrorum fœcunditatem poſcere: rurſus vbi meſſis appeteret, ſegetem dementes, atque etiam torcularibus racemos inferentes, libabant & ſacrificabant Horis, cantica torcularia modulabantur, & grates gratiáſque habentes, gaudio ac lætitia elati totos dies tranſigebant.* Ergo illud O V A, quod Maſſiliæ qui nouiſſimum è compreſsis vuis, & quaſi fæce, vinum exprimunt, cæteris varia concinentibus, ingeminant, Græco fonte cadit, vt pleráque alia, quæ ſunt in ore vulg. Maſſilienſis: & profectò nihil aliud eſſe videtur, quàm τὸ βάκχε: His enim verbis Bacchum olim inuocatum vetus Horatij commentator addocet: aut certè Euan. vid. Euſeb. Demonſtrationis p. 39. Gr. cod.

Hæc quidem longiuſcula ſunt, ſed tamen extra Bacchum non ſunt. Et quoniam de publicis votis agimus, voto quoque finiendus eſt ad hanc legem commentarius: voto, inquam, quod pro incolumitate ſacroſancti & inuictiſſimi Regis noſtri ſuſcepimus, idque non verbis noſtris, ſed piiſſimi, doctiſſimique Imperatoris Conſtantini procem. de adminiſtr. imp. ἀλλὰ σὺ κύριε ὁ θεός μου, &c. *Sed tu Domine Deus cuius regnum inexitiabile & ſempiternum eſt, proſperam redde viam ei, & ſit ſuper eum facies tua, & au-*

ris tua ad preces eius inclinetur: protegat eum manus tua, & regnet propter veritatem, ducat eum dextera tua, & dirigantur viæ eius in conſpectu tuo, vt ante oculos cuſtodiat iuſtificationes tuas. Cadent hoſtes, & terram lingent inimici eius. Adumbretur ſtirps eius fœcundæ ſobolis foliis, & vmbra fructus eius occultet montes regios: Nam per te regnant Reges glorificantes te in æternum.

IX. Idem AAA. Cynegio *PF.P.*

NE quis mortalium ita faciendi ſacrificij ſumat audaciam, vt inſpectione iecoris, extorumque præſagio vanę ſpem promiſſionis accipiat: vel quod eſt deterius, futura ſub execrabili conſultatione cognoſcat: acerbioris enim imminebit ſupplicij cruciatus eis, qui contra vetitum, præſentium vel futurorum explorare temptauerint veritatem. Dat. VIII. Kal. Iun. Conſtp. Arcadio A. I. & Bautone v. c. COSS.

NOTÆ.

Haruſpices futura prouidere facilè crediderunt gentes. Nicephorus Gregoras in lib. Syneſij de Inſomn. p. 358. Οἱ σοφοὶ προφῆται καὶ μάντεις ἀναγινώσκοντες τὰ ἐν τῷ κόσμῳ πράγματα προορῶσι τὸ μέλλον. & pag. ſeq. Οἱ δὲ ἐκ τῶν σπλάγχνων, τῶν ἀνατεμνομένων σφαγίων, ὃ δὴ θυτικὴ καὶ ἔντομος λέγεται πρόγνωσις. οὐ πᾶσι δὲ τοῖς σπλάγχνοις οἱ μάντεις ἐχρῶντο πρὸς δήλωσιν τῶν ἐσομένων, ἀλλὰ τῷ ἥπατι μόνῳ. Verùm vbi defæcari cœpit Chriſtianorum natio, ludibrium extis piſcina debuit, & legibus interdicta eò ſe recepit, vn-

de prodierat. Dæmon ἐπιθέτης diù ludum fecit humanum genus, ſed humanorum Soſpitator Deus Malum funditùs proſtrauit, impoſturam eius propalauit, & κακοτεχνίαν exterminauit. Enimuerò iure demiremur Gentes tam longè de vicinia veritatis erraſſe, vt vates ſuos præſenſionem, & ſcientiam rerum futurarum habere crederent, cùm veriſſimè καὶ ὥσπερ ἐξ ἀδύτου τινὸς χρησμὸν ἀποφθεγγόμενον (Galenus lib. 1. περὶ φυσικ. δυναμ.) Anacreon ceciniſſet, τὸ δ' αὔριον τις οἶδεν, certè fuerunt etiam ἐκ τῶν ἔξωθεν, qui χρησμολόγων θεῶν vanitatem refellerent, vt Diogenianus, quem Theodoretus citat περὶ χρησμῶν, p. 138. Porrò SS. Patres è fidelium politiâ eliminarunt, Clemēs Conſtit. lib. 2. c. 62. p. 50. Cyrillus Hieroſol. Catech. 1. myſtag. pag. 513. ait, οἰωνοσκοπίαν, μαντείας λατρείας εἶναι διαβόλου. Trullano ſine fraude non licet vates conſulere: & videndum erit, quemadmodum conſtare poſſit, quod ſcribit Syneſius de Inſomn. p. 135. μαντικὴν ἀτέμεσιν τὸν ἀποδέξασθαι. Atqui Prophetarum ſuorum oracula Chriſtiani venerantur, & Prophetica diſciplina ſuſpicitur: quoniam verè Deo plenos ἢ θεοδιδάκτους καὶ ὄργανα θεοῦ γενομένους, vt Theophilus ait 2. ad Autolycum futurorum antecognitionem non malis artibus eos habuiſſe ſemper conſtitit. Origenes libro 4. contra Celſum p. 233. Τὸ δὲ ἀληθὲς θεῖον εἰς τὴν τῶν περὶ μελλόντων γνῶσιν οὔτε τοῖς ἀλόγοις χρῆται ζώοις, οὔτε τοῖς τυχοῦσι τῶν ἀνθρώπων. ἀλλὰ ψυχαῖς ἀνθρώπων ἱερωτάταις, ἢ καθαρωτάταις· ἃς τινας θεοφορεῖ τε καὶ προφήτας ποιεῖ. Athenagoras autem omnium elegantiſſimè πρεσβείας, pag. 9. de Prophetis ait, Οἱ κατ' ἔκστασιν τῶν ἐν αὐτοῖς λογισμῶν κινήσαντος αὐτοὺς τοῦ θείου πνεύματος, ἃ ἐνηργοῦντο ἐξεφώνησαν· συγχρησαμένου τοῦ πνεύματος, ὡσεὶ καὶ αὐλητὴς, αὐλὸν ἐμπνεῦσαι. Haruſpices igitur, augures, arioli, vates & coniectores hac lege coërcentur, conuenienter veterum prudentum definitionibus, quas videre poſsibile eſt apud Paulum receptarum ſentent. lib. 5. tit. 21.

X. Idem AAA. *ad Albinum* P F. P.

NEMO ſe hoſtiis polluat, nemo inſontem victimam cædat, nemo delubra adeat, templa perluſtret, & mortali opere formata ſimulachra ſuſpiciat, ne diuinis adque humanis ſanctionibus reus fiat. Iudices quoque hanc formam contineāt, vt ſi quis profano ritu deditus templum vſpiam vel in itinere, vel in vrbe adoraturus intrauerit, quindecim pondo auri ipſe protinus inferre cogatur: necnon officium eius parem ſummam ſimili maturitate diſſoluat, ſi non & obſtiterit Iudici, & confeſtim publica adteſtatione retulerit: Conſulares ſenas, officium eorum ſimili modo: Correctores & Præſides, quaternas: Apparitiones illorum ſimilem normam æquali ſorte diſſoluant. Dat. III. Kalend. Mart. Med. Tatiano & Symmacho Coſſ.

NOTÆ.

Rem diuinam facere, adire templa, ſimulachra colere nemini licet.

Inſontem victimam.] Arnob. lib. 7. *Poſtremò quod gaudiū eſt innoxiorum animantium mactatione lætari?* Itaque παμπονηρὸς etiam Porphyrius cædes animalium, atque immolationes hoſtiarum reprobat, huic innixus rationi,

quòd θύειν δεῖ σκευάσαι θύοντες, οὐδένα τιμώμενον· οὐδὲν γὰρ ὡς τὸ θύειν ἀβλαβὲς εἶναι χρὴ πᾶσι.

Mortali opere.] Seneca iam olim irriſit: ſic enim ait in fragmento quod exſtat apud B. Auguſtinum lib. 6. de Ciuit. Dei: *Sacros, immortales inuiolabileſque deos in materia vilißima atque immobili dedicant.* Lactant. lib. 2. cap. 2. *Nam iſta mortalium digitorum ludicra, & fragilia figmenta, ex quolibet materiæ genere formata, quid aliud ſunt niſi terra ex qua nata ſunt?*

Suſpiciat.] Lactantius d. c. 2. *& cùm hæc tantoperè ſuſpiciant, fabros qui illa fecere contemnunt.* & in l. ſeq. *nemo delubra ſuſpiciat.*

Vel in itinere.] Aggenus Vrbicus comment. in Frontinum de limitibus agror. *Nam lucos frequenter in trifinio & quadrifinio inuenimus, ſicut in ſuburbanis & circa publica itinera conſtitutum eſſe perſpicimus.*

XI. Idem A A A. *Euagrio PF. Aug. & Romano Com. Ægypti.*

NVlli ſacrificandi tribuatur poteſtas, nemo templa circumeat, nemo delubra ſuſpiciat, intercluſos ſibi noſtræ legis obſtaculo profanos aditus recognoſcant, adeò vt ſi qui vel de Diis aliquid contra vetitū, ſacriſq; molietur, nullis exuēdum ſe indulgentiis recognoſcant. Iudex quoque ſi quis tempore adminiſtrationis ſuæ, fretus priuilegio poteſtatis, polluta loca ſacrilegus temerator intrauerit, quindecim auri pondo: officium

X. *Idem* AAA. *ad Albinum* P F. P.

NEMO ſe hoſtiis polluat, nemo inſontem victimam cædat, nemo delubra adeat, templa perluſtret, & mortali opere formata ſimulachra ſuſpiciat, ne diuinis adque humanis ſanctionibus reus fiat. Iudices quoque hanc formam contineāt, vt ſi quis profano ritu deditus templum vſpiam vel in itinere, vel in vrbe adoraturus intrauerit, quindecim pondo auri ipſe protinus inferre cogatur: necnon officium eius parem ſummam ſimili maturitate diſſoluat, ſi non & obſtiterit Iudici, & confeſtim publica adteſtatione retulerit: Conſulares ſenas, officium eorum ſimili modo: Correctores & Præſides, quaternas: Apparitiones illorum ſimilem normam æquali ſorte diſſoluant. Dat. III. Kalend. Mart. Med. Tatiano & Symmacho Coſſ.

NOTÆ.

Rem diuinam facere, adire templa, ſimulachra colere nemini licet.

Inſontem victimam.] Arnob. lib. 7. *Poſtremò quod gaudiū eſt innoxiorum animantium mactatione lætari?* Itaque παμπονηρὸς etiam Porphyrius cædes animalium, atque immolationes hoſtiarum reprobat, huic innixus rationi,

quòd θύειν δεῖ ἐκεῖνα ἃ θύοντες, οὐδένα πημανοῦμεν· οὐδὲν γὰρ ὡς τὸ θύειν ἀβλαβὲς εἶναι χρὴ πᾶσι.

Mortali opere.] Seneca iam olim irriſit: ſic enim ait in fragmento quod exſtat apud B. Auguſtinum lib. 6. de Ciuit. Dei: *Sacros, immortales inuiolabileſque deos in materia viliſſima atque immobili dedicant.* Lactant. lib. 2. cap. 2. *Nam iſta mortalium digitorum ludicra, & fragilia figmenta, ex quolibet materiæ genere formata, quid aliud ſunt niſi terra ex qua nata ſunt?*

Suſpiciat.] Lactantius d. c. 2. *& cùm hæc tantoperè ſuſpiciant, fabros qui illa fecere contemnunt.* & in l. ſeq. *nemo delubra ſuſpiciat.*

Vel in itinere.] Aggenus Vrbicus comment. in Frontinum de limitibus agror. *Nam lucos frequenter in trifinio & quadrifinio inuenimus, ſicut in ſuburbanis & circa publica itinera conſtitutum eſſe perſpicimus.*

XI. Idem A A A. *Euagrio PF. Aug. & Romano Com. Ægypti.*

NVlli ſacrificandi tribuatur poteſtas, nemo templa circumeat, nemo delubra ſuſpiciat, interclusos ſibi noſtræ legis obſtaculo profanos aditus recognóſcant, adeò vt ſi qui vel de Diis aliquid contra vetitũ, ſacriſq; molietur, nullis exuẽdum ſe indulgentiis recognoſcant. Iudex quoque ſi quis tempore adminiſtrationis ſuæ, fretus priuilegio poteſtatis, polluta loca ſacrilegus temerator intrauerit, quindecim auri pondo: officium

verò eius, niſi conlatis viribus obuiarit, parem ſummam ærario noſtro inferre cogatur. Dat. xv. Kal. Iul. Aquil. Tatiano & Symmacho Coſſ.

NOTAE.

Theodoſius M. non modò templorum aditum inhibuit, ſed dirui iuſſit vt præter alios ſcribit Nicephor. Call. hiſt. Eccleſ. lib. 12. cap. 25. *In templorum*, inquit, *demolitione Theophilo plurimum dehinc operæ nauarunt, militarium in Ægypto dux Romanus, & Alexandrinæ vrbis præfectus Euagrius.* Socrates & Sozomen. Ἀλεξανδρείας ἔπαρχον vocant, Epiphanius autem vertit, præfectum Alexandriæ Tripart. lib. 9. cap. 27. an quia ſedet Præfecti Auguſtalis Alexandria. In Menologio Græcorum dicitur Αὐγουστάλιος Ἀλεξανδρείας, interdum ſimpliciter, Αὐγουστάλιος, Pallad. hiſt. Lauſ. cap. περὶ Μελάνης. Anaſtaſius Bibliothecarius in Chronica (citat eam S. Anſelmus lib. 2. contra Vvicbertum) *Cùm autem eſſet illic Theodoſius filius Calliopij Auguſtalis.* De Auguſtalibus vide barbarum Chronic. ab Illuſtriſſ. Ioſepho Scaligero publicatum poſt Euſebium pag. vlt. Præfectus Auguſtalis dicitur etiam præfectus Ægypti in libris noſtris, & ab Athanaſio in vita S. Antonij p. 112. ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου, adiſis ad eund. Athanaſium epiſt. ad Orthodox. p. 727. Epiphan. p. 35. Gr. Cod. Hinc ἡγεμονία τῆς Αἰγύπτου, Xiphilin. in M. Antonino p. 368. Præfectura Ægyptiaca Spartian. in Adrian. p. 5.

XII. Imppp. Theodoſ. Arcad. & Honor. AAA. *ad Rufinum* PF.P.

NVllus omninò ex quolibet genere, ordine hominum, dignitatum vel in poteſtate poſitus, vel honore perfunctus ſiue potens ſorte naſcendi, ſeu humilis genere, conditione, fortunâ, in nullo penitus loco, in nulla vrbe: ſenſu carentibus ſimulachris, vel inſontem victimam cædat, vel (ſecretiore piaculo Larem, ignem, erogenium: penates nidore veneratus) accendat lumina, imponat tura, ſerta ſuſpendat. Quòd ſi quiſpiam immolare hoſtiam ſacrificaturus audebit, aut ſpirantia exta conſulere ad exemplum Maieſtatis, reus (licitâ cunctis accuſatione) delatus excipiat ſententiam competentem: etiamſi nihil contra ſalutem Principum, aut de ſalute quæſierit: ſufficit enim ad criminis molem, naturæ ipſius leges velle reſcindere, inlicita perſcrutari, occulta recludere, interdicta temptare, finem quærere ſalutis alienæ, opem alieni interitus polliceri. Si quis verò mortali opere facta, & æuum paſſura ſimulachra impoſito ture venerabitur, ac (ridiculo exemplo metuens ſubitò quæ ipſe ſimulauerit) vel redimitâ victis arbore, vel erectâ effoſſis arâ ceſpitibus, vanas imagines (humiliore licet muneris

procœmio, tamen plenâ religionis iniuriâ) honorare temptauerit, is vt pote violatæ religionis reus, eâ domo ſeu poſſeſſione multabitur, in qua cum Gentilitiâ conſtiterit ſuperſtitione famulatum: Namque omnia loca, quæ turis conſtiterit vapore fumaſſe, ſi tamen ea in iure fuiſſe turificantium probabuntur, fiſco noſtro adſocianda cenſemus: Sin verò in templis, faniſve publicis, aut in ædibus agriſve alienis tale quiſpiam ſacrificandi genus exercere temptauerit, ſi ignorante Domino vſurpata conſtiterit, xxv. lib. auri multæ nomine cogetur inferre. Conniuentem verò huic ſceleri par ac ſacrificantem pœna retinebit. Quod quidem ita per Iudices ac Defenſores, & Curiales ſingularium vrbium volumus cuſtodiri, vt ilicò per hos comperta in iudicium deferantur, per illos delata plectantur. Si quid autem ij tegendum gratiâ, aut incuriâ prætermittendum eſſe crediderint, commotioni iudiciariæ ſubiacebunt: Illi verò moniti; ſi vindictam diſſimulatione diſtulerint, xxx. lib. auri diſpendio multabuntur, officiis quoque eorum damno parili ſubiugandis. Dat. vi. Id. Nou. CP. Arcadio A. ii. & Rufino Coſſ.

NOTAE.

Sacrificia penitùs & vbique prohibentur.

Senſu carentibus.] ἀναισθήτοις θεοῖς; Origen. cont. Celſ.

8. p. 403. εἰδώλοις ἀψύχοις, Cyrill. Hieroſol. Cath. 1. Myſtag. p. 513. Lactant. lib. 2. c. 2. *Adorant ergo inſenſibilia, qui ſentiunt, irrationabilia qui ſapiunt, exanima qui viuunt, terrena qui oriuntur è cœlo?* Arnob. lib. 6. *Non ignoraſſe antiquos, nihil habere numinis ſigna, neque vllum omninò ineſſe his ſenſum.*

Inſontem victimam.] Vide ad l. 10. ſupr.

Larem.] Iamdudum eruditiſſimi homines ſic emendauerant, *Larem igne, mero genium, pen. nid.* de Laribus pridem multis dictum eſt: addam tantùm quod Arnobium illuſtret: ait enim lib. 3. ex Nigidio & Varrone Lares, Curetas, Laruas & Heroas appellari: Gloſſæ Baſilicῶn, λάρεις, λάρβας, τοὺς κουρήτας, οὕτως οἱ Ρωμαῖοι, ex Heſychio apud quem legendum vt hæc: apud Phauorinum etiam corruptè, λάρεις, λάρβεις, pro λάρβας, Gloſſæ Græcolat. ἥρωες, *Lares: dicitur & hic Lar.* eædem Gloſſæ κατοικίδιος θεὸς, *Lar.* Sic Tertull. Apolog. c. 13. *Domeſticos Deos quos Lares dicitis.* Huc autem pertinet ſcribtura Catonis de re R. cap. 143. *Villica focum purum, circumuerſum quotidie, priuſquam cubitum eat, habeat. Kalendis, Idibus, Nonis, feſtus dies cùm erit, coronam in focum indat, perque eos dies Lari familiari pro copia ſupplicet.* Laribus veruece fiebat: Inſcribtio vetus, LARIB. VERB. N̄. II. MATRI LAR. OV. N̄. II. Nec verbum igitur *domum cuſtodibus* veteres animatis non feciſſe: verueces enim Laribus immolatos præter Plautum Rud. act. 4. ſc. 6. Horat. oda 23. lib. 3. & ſat. 3. lib. 2. Tibull. lib. 1. El. 7. hæc inſcribtio luculentè docet. Sed neque verum eſt Larem porco dumtaxat placari: namque matri Larium immolatas oues eadem fratrum Arualium inſcribtio conuincit. Laribus autem agnos Plaut. d. ſc. 6.

Genio merum.] Cenſorinus de die Nat. c. 2. *Hic forſitan quis quærat, quid cauſæ ſit, vt merum fundendum genio, non hoſtiâ faciundum putauerit? quod ſcilicet vt Varro teſtatur in eo libro, cui titulus eſt, Atticus, & eſt de Numeris, id moris inſtitu-*

tique maiores noſtri tenuerunt, vt cum die Natali munus annale genio ſoluerent, manum à cæde ac ſanguine abſtinerent, ne die quâ ipſi lucem accepiſſent, aliis demerent.

Penates nidore.] Gloſſæ Latino-gr. *Penates*, πατρῷοι θεοὶ, κατοικίδιοι. Græcolat. πατρῷοι θεοὶ, *penates*, Dionyſ. Halycarnaſſenſis, pag. 54. & 55. Τοὺς δὲ θεοὺς τούτους Ῥωμαῖοι μὲν Πενάτας καλοῦσιν· οἱ δὲ ἐξερμηνεύοντες, εἰς τὴν ἑλλάδα γλῶσσαν τοὔνομα, οἱ μὲν πατρῴους ἀποφαίνουσιν. Cur ait *nidore?* an quòd ſolerent ἐπὶ τὴν ἑστίαν κομίζειν τὰς ἀπὸ τῶν δείπνων ἀπαρχάς; Seruius p. 219. edit. fol. *Apud Romanos ſublatis menſis primis ſilentium fieri ſolebat, quoad ea quæ de cœna libata fuerant, ad focum ferrentur, & igni darentur, ac puer Deos propitios nuntiaſſet.* Vel quòd nidore turis placarentur? Lar familiaris prologo Aulular. *Aut ture, aut vino, aut aliquî ſemper ſupplicat.* Iuuen. ſat. 12.

—— laribúſque paternis
Tura dabo.

Lares etiam inungebant: Tibull. lib. 1. El. 7.

Illius è nitido ſtillent vnguenta capillo,
Et capite & collo mollia ſerta gerat.

Prudent. lib. 1. contra Symmach. tmem. 8.

—— vnguentóque lares humeſcere nigros.

Lumina accendat.] Lactant. lib. 6. cap. 2. *Mactant hoſtias Deo tanquam eſurienti: profundunt vina tanquam ſitienti: accendunt lumina velut in tenebris agenti.* Fragmentum ἐκ τῶν ψευδεπιγράφων περιόδων τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, quod exſtat in Synodo Nic. 2. act. 5. p. 549. ed. R. Ὁ οὖν ζωγράφος τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ σκιαγραφήσας αὐτὸν ἀπηλλάγη, τῇ δ' ἑξῆς καὶ τοῖς χρώμασιν αὐτὸν κατεκέρασε, καὶ οὕτως τῷ Λυκομήδει χαίροντι τὴν εἰκόνα ἀπέδωκεν· ἣν ἀναθεὶς εἰς τὸν ἑαυτοῦ κοιτῶνα ἔστεφεν. ὡς ὕστερον γνόντα τὸν Ἰωάννην εἰπεῖν αὐτῷ· ἀγαπητόν μου τέκνον τί διαπράττει ἀπὸ βαλανείου εἰσερχόμενος εἰς τὸν κοιτῶνα σου μόνος; οὐχὶ σὺν σοὶ ἐγὼ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀδελφοῖς εὔχομαι, ἢ ἡμᾶς κρύπτεις; καὶ ταῦτα λέγων, καὶ παίζων μετ' αὐτοῦ εἴσεισιν εἰς τὸν κοιτῶνα. καὶ ἑωρᾷ

εἰκόνα περιεστεμμένην πρεσβύτου, καὶ παρακειμένους λύχνους, καὶ βωμοὺς ἔμπροσθεν· καὶ φωνήσας αὐτὸν εἶπε. Λυκομήδες τί βούλεταί σοι τὸ τῆς εἰκόνος ταύτης; τίς τῶν θεῶν συντυγχάνει ὁ γεγραμμένος; ὁρῶ γάρ σε ἔτι ἐθνικῶς ζῶντα. Cyrillus Hieroſol. Catech. 1. Myſt. p. 513. ſcribit λατρείαν εἶναι διαβόλου τὸ ἅπτειν λύχνους, ἢ θυμιᾶν παρὰ πηγὰς ἢ ποταμούς· ſed hoc alio pertinet: Pagani enim fluminum, paludum & fontium cultores: Fragment. auctoris de Limitib. *Pleriſque ſuper ripam paludis ſacra paganorum inueniuntur:* & poſtmodùm Chriſtiani eâ labe infecti, faculas accendere ibi ſoliti; quod in ſacris Patrum Conuentibus prohibitum, damnatumque eſt. Concilij Toletani 12. c. 11. Sed ſi lumine Dij non egent, vt ait Seneca epiſt. 96. cur in domo Dei lumina accendimus? Balſamon ad can. 3. Apoſtolor. ait, incenſum & oleum propter ſacrificium non offerri, ſed ad templi illuminationem, & veræ luci & Deo gratiarum exhibendam actionem. Zonaras autem: συγκεχώρηται δὲ προσάγεσθαι καὶ ἔλαιον, ὥστε φῶς διὰ τούτου ἀνάπτεσθαι τῷ ἀληθινῷ φωτί. Certè nouum non eſt in ſacroſanctis Eccleſiis lucernas accendi. Auctor vitæ S. Patris Simeonis, exſtat autem in Synod. Nic. 2. act. 4. Ἰδόντες δὲ αὐτὴν τινες τῶν ἀπίστων οὕτως ἐντίμως μετὰ φώτων καὶ βήλων δοξαζομένην. Age verò quis non miretur quod ſcribit Stephanus Papa Baſilio Imp. oleum ſe non habere lucernarum accenſioni, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν σιωπῶμεν, inquit, ἐπεὶ οὐδὲ ἔλαιον εἰς φωταυγίαν ἔχομεν τῆς ἐκκλησίας.

Imponat Tura.] Ouid. amor. 3. eleg. 3.

Et quiſquam pia thura focis imponere curat?

Serta ſuſpendat.] Valentinian. & Martianus in *l. nemo 7. C. Inſt. eod. Abſit à ſæculo noſtro infandis execrandíſque ſimulachris honorem priſtinum reddi, redimi ſertis templorum impios poſtes, profanos aris accendi ignes, adoleri in hiſdem tura, victimas cædi, pateris crina libari.* Arnob. lib. 7. *Etiam Dij ſertis coronis afficiuntur & floribus?* Ipſi Lares coronâ exornabantur: Iuuen. ſat. 9. verſ. 137.

O parui noſtríque Lares, quos ture minuto,
Aut farre, & tenui ſoleo exornare corona.

Vetus interp. legit, *exorare, id eſt*, inquit, *coronatus floribus precari*: ſed *exornare*, præfero. Plaut. Trinum. act. 1. ſc. 2. in princ.

Larem coronâ noſtrum decorari volo.

Lar familiaris d. prol.

Dat mihi coronas, &c.

Idem Iuuenal. interp. verſ. 84. ſat. 12.

Sertáque delubris, & farra imponite cultris.

Sic exponit: *coronas immolatis hoſtiis*: quod defendi poteſt: hoſtiæ ſcilicet coronâ decorabantur. Lucian. περὶ θυσιῶν· ἀλλ᾽ οἵ γε θύοντες, στεφανώσαντες τὸ ζῶον, &c. Tertull. de Coron. milit. *Ipſæ denique fores, ipſa hoſtia & ara, ipſi miniſtri & ſacerdotes eorum coronantur.* Serta & coronas non Protinus Eccleſia remouit. Paulinus Epiſcopus Nolanus Natal. 3.

Clara coronantur denſis altaria lychnis:
Limina ceratis adolentur odora papyris.
Nocte diéque micant: ſic nox ſplendórque diei
Fulget, & ipſa dies cæleſti illuſtris honore
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.
Ferte Deo pueri laudem, pia ſoluite vota,
Et pariter caſtis date carmina feſta choreis.
Spargite flore ſolum, prætexite limina ſertis, &c.

Quin etiam hodie apud nos D. Ioannis Baptiſtæ imaginem ſpiceâ coronâ videmus exornari, cùm meſſis appetit: quòd dubio procul ex veteribus ritibus attractum eſt: Lares enim hornâ fruge placari ſolebant, Horat. d. od. 23.

Spirantia exta.] Virgil. 4. Æneid. *trepidantia conſulit exta.* Arrianus Peripli Euxini p. 2. καὶ ἐσπλαγχνευσάμεθα αὐτόθι, καὶ ἐπὶ τοῖς σπλάγχνοις ἐπεσπείσαμεν.

Ad exemplum maieſtatis.] Tertull. Apolog. c. 2. *In reos maieſtatis & publicos hoſtes, omnis homo miles eſt.*

Licitâ cunctis accuſ.] Quia quod in religionem diuinam committitur, in omnium fertur iniuriam, *l. 40. ſupr. de hæretic.*

De ſalute quæſierit.] Qui de ſalute Principis, ſiue vt loquitur Tertullianus Apolog. c. 35. de capite Cæſarum vaticinatores conſulit, capite punitur, Paul. recept. ſentent. l. 5. c. 21. & ſuper Principis ſalute perſcrutari nunquam fuit ἀνεμέσητον, vt ex Ioſepho liquet lib. 17. antiquit. cap. 7. & vtique feralib. flammis libri mancipandi, quos habebant Græci & Saraceni, in quibus deſignabatur in quot annos Imperatorum quiſque vitam eſſet producturus. Luitprandus in Legat. *Habent Græci & Saraceni libros, quos ὁράσεις, ſiue viſiones Danielis vocant: Ego autem Sybillinos, in quibus ſcribtum reperitur, quot annis Imperator quiſque viuat, quæ ſint futura eo imperante tempora, pax an ſimultas, ſecundæ Saracenorum res, an aduerſæ.*

Sufficit enim.] Hoſtiarum immolatio capitali pœna propoſitâ inhibetur, & extorum conſultores tametſi contra ſalutem Principum, aut de ſalute nihil quæſierint, vltimam pœnam ſuſtinebunt: namque ipſa nefaria curioſitas atrocium criminum appellatione cenſetur.

Si quis verò.] Qui ſimulacra venerabitur, non continuò ſupplicio capitali ferietur, ſed aliter coërcebitur, vt ſubiicitur.

Æuum paſſura.] Arnob. lib. 6. *Ita enim non videtis ſpirantia hæc ſigna, quorum plantas & genua contingitis & contrectatis orantes, modò caſibus ſtillicidiorum labi, putredinis modò carie relaxari.*

Ridiculo exemplo.] Vt olim exemplo contrario Theodora Theophili Imperat. vxor, cùm prohibitus eſſet imaginum cultus, in ciſta τὰς τῶν ἁγίων εἰκόνων μορφὰς habuiſſe fertur, quas venerabatur, Cedren. p. 423.

Redimita vittis arbore.] Prudent. 2. aduerſ. Symm. *Et quæ fumificas arbor vittata lucernas ſeruabat, cadit vltrici ſuccíſa*

bipenni. Theon ἐν ἐκφρασ. γραφῆς ἐν βουλευτηρίῳ in fi. ἄγαλμα δ' οὐκ ἐδείκνυεν ἡ γραφὴ, ἴσως αὐτὰ τὰ δένδρα θεοὺς ἡγοῦντο, καὶ ἐθεράπευον. D. Gregorius lib. 7. Epiſtolar. c. 20. *Peruenit ad nos quoſdam illic, quod dici nefas eſt, arbores colere, & multa alia contra Chriſtianam fidem perpetrare.* Arborũ cultus radices in Galliam egerat: Glaber Rodulphus hiſtor. Francor. lib. 1. c. 4. *Contigit enim vt die quadam præcipiente eodem Epiſcopo, quædam profana arbor ſita iuxta fluuium, cui etiam ſuperſtitiosè immolabat vniuerſum vulgus, videlicet exciſa conuelleretur.* Et antiquiſſimis temporibus Celtas Iouem coluiſſe, Iouis autem apud eos ſignum celſam quercum fuiſſe Maximus Tyrius auctor eſt diſſert. 38. p. 225. edit. Gr. ſubtùs quercum & populum Nationes ſacrificaſſe, conſtat & liquidum eſt ex Deut. c. 12. & Oſeæ proph. cap. 4. Ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἐθυσιάζον, καὶ ἐπὶ τοὺς βουνοὺς ἔθυον ὑποκάτω δρυὸς καὶ λεύκης, καὶ δένδρου συσκιάζοντος: ad quem locum Cyrillus Alexand. pag. 143. Ἔθυον γὰρ βουνούς τε, καὶ ὄρη καταλαμβάνοντες, καὶ γηΐνοις ὑψώμασι τὸ τῶν δαιμονίων χαμαιῤῥιφὲς θεραπεύοντες. εἶτα βωμοὺς ὑποκάτω δρυὸς, καὶ λεύκης ἐγείροντες, προσῆγον σπονδὰς νύμφαις, τάχα που ταῖς ἀμαδρύασι κατὰ τοὺς Ἑλλήνων μύθους, τιμὰς ἀποπέμποντες. Serua quod ait diuinus Propheta in iugis montium Gentes ſacrificaſſe, (in ſummis montium templa diis ſubſtructa vid. Iul. Frontin. de Colon. p. 90.) ſicut & feciſſe Perſas literis mandarunt Herodot. lib. 1. Xenoph. 8. παιδ. Origenes contra Celſum lib. 5. p. 268. Horſum quoque trahi poteſt, quod ſcribit Theodoret. Græcarum paſſionum curatione 9. p. 128. vertices montium veteri errore liberatos, & ibi Aſcetarũ choros ſedere, qui Chriſtum crucifixum, Patrem & Spiritum S. collaudent. Paganos autem in arcibus, & munitiſſimis locis fana ſua dedicaſſe, ὥσπερ καὶ διὰ τῆς γῆς ὑψούμενα, ſcribtum eſt in Theodoſij conſtitutione, quæ nuper integrior edita eſt in calce Concilij Epheſini.

Ara ceſpitibus.] Silius Italic. lib. 16.

Et ſimul extructis ceſpes ſurrexerat aris
Victimáque admotæ ſtabat ſubiecta bipenni.

Calpurn. Ecl.2.

Sæpe vaporato mihi ceſpite palpitat agnus.

Addeſis Heliodor. Æthiop. lib.10. c. 27.

Vanas imagines.] Arnob. lib. 6. *Vel ipſa vos ſaltem, quæ in medio ſita ſunt, docere atque monere debuerunt, agere vos nihil, & circà res caſſas officiorum impendere vanitates.*

Honorare.] Maximus Tyrius diſſert. 38. in princ. Ἀγαθοὶ ἀνθρώποις θεοὶ, πάντες μὲν πᾶσιν, ἄλλοι δὲ ἄλλοις ὀνομάσθησαν, κατὰ τὴν φήμην τῶν ὀνομάτων, ἃ διένειμαν αὐτοῖς οἱ ἄνθρωποι τιμὰς καὶ ἀγάλματα. Honorem autem pro ſacrificio & litatione vſurpari paſſiua iam obſeruatio eſt.

Conniuentem verò] Arnobius lib. 2. aduerſ. Gent. *Cùm non prohibendo quod oportuerat prohiberi, ceſſatione crimen fecerit proprium, & retentionis diſſimulatione permiſerit prius.* v.Liban. in Hector. vitup. p. 103. & decl. 3. p. 254.

Diſſimulatione diſtulerint.] Magiſtratus qui talia non vindicant, eorumque miniſteria plectuntur. l. pen. inf. l. nemo 7. C. Iuſtin. eod. Sed forſitan oppones in Chriſtianorum Eccleſiis repoſitas imagines, quas ſanctè veneremur: & antiquiſſimis temporibus agnum, qui digito Præcurſoris monſtraretur, depictum, poſtmodùm etiam ſextæ Syn. Trullanæ definitione, Chriſti Dei noſtri humanâ formâ characterem etiam in imaginibus, pro veteri agno depictum. Ad hoc audies, *imagines Sanctorum non vt adorentur* (verba ſunt Ionæ Aurel. Epiſcopi de cultu imag. lib. 1.) *ſed potiùs vt quandam pulchritudinem reddant, & quarundam præteritarum rerum memoriam ſenſibus imperitorum ingerant, in Eccleſiis depingi.* Eadem eſt ſententia Can. 82. d. Syn. S. Agobardus lib. de pictur. de imaginibus: *Habuerunt namque & antiqui Sanctorum imagines vel pictas vel ſculptas, ſed cauſa hiſtoriæ ad recordandum non ad colendum: vt verbi gratia, geſta Synodalia, vbi pingebantur catholica veritate*

fulti & victores. D. Gregor. epiſt. lib. 7. indict. 2. cap. 109. *Idcircò enim pictura in Eccleſiis adhibetur, vt hi qui literas neſciunt, ſaltem in parietibus videndo legant, quæ legere in codicibus non valent.* Addeſis Athanaſ...... p. 285. & ſeq. edit. gr. lat. Et calumniabatur olim Claudius Epiſcop. Taurinenſ. pietatem Chriſtianam his verbis traducens: *Sed iſti peruerſorum dogmatum cultores, agnos viuos volunt vorare, & in pariete pictos adorare? numquidnam Galli atque Germani, qui cuicumque picturæ adorationem deferre detrectant, ſed & adorantibus liberâ voce reſultant, eoſque quanta poſſunt inuectione redarguunt, & vt ad ſanam mentem redeant toto conamine elaborant?* Et ita fortaſſe molliendum, quod de Gallis ſcribit Anaſtaſius biblioth. præfat. ad 2. Synod. Nicæn. *Vniuerſalis*, inquit, *Eccleſia ſemper venerata eſt, & hactenus veneratur: quibuſdam duntaxat Gallorum exceptis, quibus vtique nondum eſt harum* (imaginum) *vtilitas reuelata.* Niſi fortè dixeris, non ſine quorundam reclamatione cultum imaginum in Gallia receptum. Sed magna & ineluctabilis vis eſt veritatis. Denique Gentiles aliquid habere numinis ſigna crediderunt, quod à Chriſtianorum fide mirum quantum alienum ſit. Elegans in primis eſt ſcholion quod refertur in 2. Conc. Nicæno, act. 5. p. 559. Εἰ καὶ ποιοῦμεν ὁμοιώματα ἀνθρώπων θεοσεβῶν, οὐκ ἐπὶ τὸ προσκυνεῖν ὡς θεοῖς, ἀλλ' ἵνα ὁρῶντες αὐτοὺς εἰς ζῆλον αὐτῶν ἔλθωμεν. εἰ δὲ ποιοῦμεν ὁμοίωμα τοῦ Χριστοῦ, οὐχ ἵνα τῷ ὁμοιώματι προσκυνῶμεν, ἀλλ' ἵνα ὁ νοῦς διὰ τοῦ ὁρᾷν ἀναπληρωθῇ. οὐ γὰρ εἰκόνι φθαρτῇ φθαρτοῦ ἀνθρώπου προσκυνοῦμεν. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ θεὸς ἠξίωσεν ἀτρέπτως γενέσθαι ἄνθρωπος, ποιοῦμεν αὐτοῦ τὴν εἰκόνα ὡς ἀνθρώπου. καίτοι εἰδότες αὐτὸν φύσει θεὸν ὄντα. οὐκ αὐτὴν οὖν θεὸν τὴν εἰκόνα λέγομεν, ἀλλὰ θεὸν οἴδαμεν τὸν ἐν τῇ εἰκόνι γραφέντα οὗ τὸ ὁμοίωμα ἔχει ἡ εἰκών. ἕλληνες δὲ πλανώμενοι τὰ ὁμοιώματα θεοὺς δοξάζουσιν, οἷς καὶ θύουσιν. Turcorum natio nec Gentilium ſuperſtitionem, nec Chriſtianorum deuotionem amplectitur: nullas enim penitùs habent imagines, & ad Deum ſolum preces

alle-

allegant, vt tradit Laonicus Chalcondyl. lib. 3. p. 79. Νο-μίζεται μηδόπιῶν, μήτε ἄγαλμα, μήτε ἄλλό τι τῶν γεγραμμένων· προσλαβόμενοι σφίσι εἰς τὴν προσευχὴν ἐν τοῖς ναοῖς.

XIII. Impp. Arcad. & Honorius AA. Rufino PFP.

STatuimus, nullum ad fanum vel quodlibet templum habere quempiam licentiam accedendi, vel abominanda ſacrificia celebrandi quolibet loco & tempore. Igitur vniuerſi qui à Catholicæ religionis dogmate deuiare contendunt, ea quæ nuper decreui properent cuſtodire, & quæ olim conſtituta ſunt vel de hæreticis vel de Paganis non audeant prætcrire: ſcituri quidquid Diui genitoris noſtri legib. eſt in ipſos vel ſupplicij, vel diſpendij conſtitutum, nunc acrius exequendum. Sciant autem moderatores Prouinciarum noſtrarum, & his appari+io obſecundans, primates etiam ciuitatum, defenſores necnon & curiales, procuratores poſſeſſionum noſtrarum (in quibus ſine timore diſpendij cœtus inlicitos Hæreticos inire comperimus, eò quòd fiſco ſociari non poſſunt, quippe ad eius dominium pertinentes) ſi quid aduerſus ſcita noſtra tentatum, non fuerit vindicatum, atque in veſtigio ipſo punitum, omnibus ſe detrimentis & ſuppliciis ſubiugandos quæ ſcitis, ſunt veteribus conſtituta. Speciatim vero hac lege

in Moderatores auſteriora ſancimus & decernimus: namque his non cuſtoditis, omni induſtria atque cautela, non ſolùm hanc multam, quæ in ipſos conſtituta eſt, exerceri, verùm etiam, quæ in eos præfinita eſt, qui commiſſi videntur auctores, nec his tamen remiſſa, quibus ob contumaciam ſuam iuſtè eſt inrogata, inſuper capitali ſupplicio iudicamus officia coërcenda, quæ ſtatuta neglexerint. Dat. VII. Id. Aug. Conſti. Olybrio & & Probino Coſſ.

NOTÆ.

Ad fanum adeundi, ſacrificiis operam dandi licentia rurſum præciditur. Quemadmodum autem lex 12. rituum Gentilitiorum pleniſſima eſt, ita hæc ieiuna & ſterilis eſt; occurrit autem hæc inſpectio non incommoda: ſi Gentiles τοὺς περὶ θυσιῶν ἐν θείᾳ γραφῇ κειμένους νόμους obiectent, quid dicendum? Oecumenius in epiſt. Cath. Iacobi cap. vlt. p. 75. ed. Franc. reſpondet veterem legem Deo ſacrificare iuſſiſſe, vt Iudæos abduceret, né idolis ſacrificarent: ἐροῦμεν οὖν ὡς ὁ παλαιὸς νόμος, ἀπάγων Ἰουδαίους, μὴ κατὰ τῶν εἰδώλων ὀμνύειν, προσέταττε κατὰ θεοῦ ὀμνύειν: ὥσπερ καὶ θύειν ἐκέλευε τῷ θεῷ, ἀποσπῶν αὐτοὺς τῆς πρὸς τοὺς δαίμονας θυσίας. Idem ferè Cyrillus lib. 4. contra Iulian. p. 570. Theodoretus autem de Græcor. paſſionib. curand. lib. 7. p. 105. ait, Deum Iudæis conceſſiſſe vt ſacrificarent propter iandiu receptum morem (Iudæi ſiquidem ab Ægyptiis cultoribus animalium imbuti fuerant) vt intelligerent Deos non eſſe quæ tanquam victimas ipſi mactarent. Vide Euſeb. demonſt. lib. 1. c. vlt.

Catholicæ religionis.] Vincentius Lirinenſ. Commonit.

1. *In ipſa item Catholica Eccleſia, magnopere curandum eſt, vt id teneamus quod vbique, quod ſemper, quod ab omnibus creditum eſt: hoc eſt etenim verè propriéque Catholicum, quod ipſa vis nominis ratioque declarat, quæ omnia ferè vniuerſaliter comprehendit.* Iſidorus de ſummo bono c. 26. *Sancta Eccleſia ideò dicitur Catholica, quod vniuerſaliter per omnem mundum ſit diffuſa: Hæreticorum enim Eccleſiæ in partibus mundi coarctantur: hæc verò in toto orbe diffuſa expanditur.* D. Auguſt. epiſt. 152. *Confeſſi ſunt contra Eccleſiam Catholicam, quæ toto terrarum orbe diffunditur.* Gerbertus epiſt. 88. *Vna quippe eſt Eccleſia Catholica toto terrarum orbe diffuſa.* Cyrillus Hieroſolymit. catech. 18. p. 493. Καθολικὴ μὲν οὖν καλεῖται, διὰ τὸ κατὰ πάσης εἶναι τῆς οἰκουμένης, ἀπὸ περάτων γῆς ἕως περάτων, &c.

XIV. Iidem A A. Cæſario P P.

PRiuilegia ſi quæ conceſſa ſunt antiquo iure ſacerdotibus, miniſtris, præfectis, hierophantis agrorum, ſiue quolibet alio nomine nuncupatur penitùs aboleantur, nec gratulentur ſe priuilegio eſſe munitos, quorum profeſſio per legem cognoſcitur eſſe damnata. Dat. VI. Id. Decemb. Conſtp. Arcadio IIII. & Honorio III. Coſſ.

NOTAE.

Honor Sacerdotij præcipuus erat. Cenſorinus de die Nat. cap. 15. *Tu tamen officiis municipalibus functus, honore Sacerdotij in principibus tuæ ciuitatis conſpicuus.* Minut. in Octauio, de Chriſtianis, *Templa vt buſta deſpiciunt, Deos deſpuunt, rident ſacra, miſerentur miſeri, ſi fas eſt, Sacerdotum*

honores & purpuras deſpiciunt ipſi ſeminudi. Et Sacerdotum nomen ſacroſanctum habitum. Clemens Conſtit. lib. 2. cap. 28. p. 31. verſ. Καὶ ἄνευ αὐτοῦ ποιοῦσιν οὐθὲν καὶ τιμῶσιν αὐτὸν ἱερέα, καὶ σεπτὸν αὐτοῦ ἡγοῦνται τὸ ὄνομα εἰς τιμὴν τῶν ἀψύχων ξοάνων, καὶ εἰς λατρείαν τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Ideoque Sacerdotia Nobilibus decernebantur: Symmach. relat. ad Imperatores, *decreuit nobilibus Sacerdotia*. Et priuilegia Sacerdotibus conceſſa: verbi gratiâ, militiâ vacationem habuiſſe præterquam tumultu Gallico auctores ſunt Plutarch. in Camillo, Appian. 2. belli ciu. De Veſtalium priuilegiis D. Ambroſ. libello 2. cont. relat. Symm. *Vix ſeptem Veſtales capiuntur puellæ: En totus numerus, quem inſulæ vittati capitis, purpuratarum veſtium murices, pompa lecticæ miniſtrorum circumfuſa comitatu, priuilegia maxima, lucra ingentia, preſcribta denique pudicitiæ tempora coegerunt*. Quæ poſtrema verba non interpretatur Symmachi pereruditus Scholiaſtes. Quid autem velit vir ſanctus, intelligimus ex Dionyſio Halycarnaſſæo ant. lib. 2. p. 127. Χρόνον δὲ τριακονταετῆ μένειν αὐτὰς ἀναγκαῖον ἁγνὰς γάμων, θυηπολούσας τε καὶ τἆλλα θρησκευούσας κατὰ νόμον. ἐν ᾧ δέκα μὲν ἔτη μανθάνειν αὐτὰς ἔδει. δέκα δὲ, πλεῖν τὰ ἱερά. τὰ δὲ λοιπὰ ἔτη, διδάσκειν ἑτέρας. ἐκπληρωθείσης δὲ τῆς τριακονταετίας, οὐδὲν ἦν τὸ κωλῦσον τὰς βουλομένας ἀποθείσας τά τε στέμματα καὶ τὰ λοιπὰ παράσημα τῆς ἱερωσύνης γαμεῖσθαι. Sed poſtquam rerum facies mutata eſt, & aboleri cœpit ſtolidæ paganitatis error, iura etiam & priuilegia ſublata ſunt. D. Ambroſius d. lib. 2. *Et certè ante plurimos annos templorum iura toto orbe ſublata ſunt*. Namque vt veriſſimè dixit Papinius præf. lib. 5. Sylu. *Qui bona fide Deos colit, amat & Sacerdotes*. Itaque deorum aris euerſis, conſentaneum fuit aboleri priuilegia miniſtris eorum conceſſa, & augeſcente Chriſtianitate, ſacerdotibus & miniſtris Dei indulgeri, de quib. ſup. de Epiſc. Eccl. & Cleric. Alytarchæ non licet cupreſſum ex luco daphnenſi excidere conſtitutione

Theodoſ. & Valentiniani l. vlt. C. Inſt. de Cupreſſ. ex luco daph. vellem & heic operæ cautiores fuiſſent, in editione priore: Nec enim viro docto Iacobo Gothofredo patiar eam iniuriam importari, vt pro Theodoſ. & Valent. Iuſtinianum auctorem antiquati priuilegij laudet.

Sacerdotibus.] ἱεροῖς καὶ ἱερείαις.

Miniſtris.] Symmachus d. relat. *Honorauerat lex Parentum Veſtales virgines, ac miniſtros Deorum.*

Hierophantis.] Arnob. lib. 5. *Et qui poſteà floruerunt caduceatores, Hierophantæ atque præcones.* Zoſimus lib. 4. p. 745. ἱεροφαντεῖν πεπαιδευμένος, apud Suid..., ἱεροφάντης Ἰάμβλιχος. Quinam autem eſſent Hierophantæ docet Theodoretus Græcar. paſſionum Curatione 1. p. 18. Οἱ δὲ προσαγορευόμενοι ἱερεῖς, τὸν τῶν ὀργίων ἐπιτελοῦσι θεσμόν. ὁ δὲ ἱεροφάντης μόνος οἶδε τῶν γινομένων τὸν λόγον, καὶ οἷς ἂν δοκιμάσῃ καταμηνύει. Videſis Harpocrat. in ea dict. cæteróſque gloſſularum ſcribtores.

Agrorum.] Vir eruditus Iac. Gothof. emendat, *ſacrorũ*, εὐστόχως, vt videtur, ſic μυστηρίων ἱεροφάντης dicitur Theodoreto d. lib. 1.

Penitùs aboleantur.] D. Auguſtinus epiſt. 180. *Non enim quiſquam eſt, qui dicat miniſtros manere oportere, vbi iam non fuerint, quibus neceſſe ſit miniſtrare.*

XV. Idem AA. Macrobio PP. Hiſpaniarum & Procliano Vic. quinque prouinciarum.

Sicvt ſacrificia prohibemus, ita volumus publicorum operum ornamenta ſeruari, ac ne ſibi aliqua auctoritate blandiantur, qui ea conantur euertere, ſi quod reſcribtum, ſi qua lex fortè

prætenditur, erutæ eiuſmodi chartæ ex eorũ manibus ad noſtram ſcientiam * ſi inlicitis euectiones, aut ſuo aut alieno nomine potuerint demonſtrare, quas oblatas ad nos mitti decernimus. qui verò talibus curſum præbuerint, binas auri libras inferre cogantur. Dat. Kal. Febr. Ran. Theodoro v. c. coss.

NOTAE.

Sacrificia quidem prohibentur, ſed publicorum operum ornamenta deſtrui vetantur.

Publicorum operum ornam.] Simulachra quæ in balneis, foro, plateis, & compitis. Theodoretus lib. 7. de Græcor. affectionib. curand. p. 107. Καὶ τῶν δὲ τῶν ἰνδαλμάτων οὐ μόνον τὰ τούτων τεμένη πεπλήρωκεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀγορὰς, καὶ τὰς ἀγυιὰς, καὶ μέντοι καὶ τῶν εὐπόρων τὰς οἰκίας. Epiphan. Scholaſtic. Tripart. lib. 2. cap. 20. *Aliæ v. imagines & ſtatuæ* (imperante Conſtantino) *ex pretioſa confectæ materia, igne crematæ ſunt, & pecuniæ publico ſociatæ. Quæ verò ex ære mirabiliter facta videbantur, ad Conſtantinopolim ſunt aduecta ornatus cauſa, & hactenus in publico collocata, & per plateas, & in circo atque regalibus.*

Ornamenta.] Athenagoras πρεσβείας, pag. 30. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι ἀνδριάντες τοῦ Νερυλλίνου, κόσμημά εἰσι δημόσιον (εἴπερ καὶ τούτοις κοσμεῖται πόλις) εἷς δὲ αὐτῶν καὶ χρηματίζειν καὶ ἰᾶσθαι νοσοῦντας νομίζεται. Iulius Firmicus de err. profan. relig. *Tollite, tollite ſecuri, ſacratiſſimi Imperatores ornamenta templorum: Deos iſtos aut monetæ ignis, aut metallorũ coquat flamma.* Et Eccleſiæ Africanæ Patres decreuerunt ab Imperatoribus poſtulare, vt templa quæ in agris, vel in locis abditis conſtituta nullo ornamento eſſent, iuberent deſtrui can. 58. Cod. Eccleſ. Afric.

XVI. Iidem AA. Eutichiano PP.

SI qua in agris templa ſunt, ſine turba ac tumultu diruantur: his enim deiectis atque ſublatis ſuperſtitionis materia conſumetur. Dat. III. Id. Iul. Damaſco. Theodoro v. c. CONS.

NOTAE.

Sine turba ac tumultu dirui templa quæ ſunt in agris iubentur: templis enim deiectis, expeditiùs delinquendi licentia tolletur.

Sine tumultu.] Chriſtianis ſiquidem templa Gentilium euertentibus, & ſimulachra confringentibus, ſecundum datam legem ante nouennium malè ceſſit, vt ex Socrate ſcribit auctor Tripartitæ, lib. 9. c. 27. & Nicephor. Callixt. lib. 12. hiſt. Eccleſ. c. 25. Sanè huc non aliter ſpectat, can. 58. Eccleſiæ Afric. quàm ſi dicas Africæ præſules hac conſtitutione commotos de diruendis per Africam templis cogitaſſe: Nam poſt conſulatum Stiliconis, hoc eſt biennio poſt hanc legem, ſiue poſt conſulatum Theodori, Patres Africani mandata dederunt ad Imperatores de templis in agris conſtitutis euertendis.

XVII. Iidem AA. Apollodoro Proc. Africæ.

VT profanos ritus iam ſalubri lege ſubmouimus, ita feſtos conuetus ciuium & cõmunem omnium lætitiam non patimur ſubmoueri, vnde

abſque vllo ſacrificio, atque vlla ſuperſtitione damnabili exhibere populo voluptatis ſecundum veterem conſuetudinem, inire etiam feſta conuiuia, ſi quando exigunt publica vota decernimus. dat. III. Kal. Sept. Patauio, Theodoro v. c. Conſ.

NOTÆ.

Profani ritus hac l. ſubmouentur, non etiam feſti conuentus ciuium, ſiue publicæ feſtiuitates. Quàm diligenter autem eas Gentiles celebrarent, ſcribit Clemens conſtitutionum lib. 2. c. 59. p. 48. verſ. Feſti igitur conuentus ciuium non interdicuntur, nec conuiuia celebrandis publicis gaudiis iniri ſolita, de quibus Theodoret. Græcar. affect. curatione 7. p. 104. Τούτοις καὶ ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις καὶ δημοθοινίας ἐπὶ πλεῖον ὁ τῶν ἀνθρώπων ἀλάστωρ ἐνομοθέτησε. Vſque ad luxuriam ſcilicet exhibentur eiuſmodi conuiuia: Origenes contra Celſ. lib. 8. p. 405. Ἐν αἷς (ἑορταῖς) τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἑορτάζον ἐξυβρίζει, ἐπὶ μέθας καὶ ἀκολασίας ἐκτρεπόμενον. Ad hæc autem celebranda Chriſtiani cogebantur, donec terræ Africæ patres hæc aboleri deſiderauerunt, vt conſtat ex can. 60. Cod. Eccleſ. Afr. & Epitoma Cann. Conſtantini Harmenopuli tit. 2. p. 51. Certè non vbique reprobata eiuſmodi conuiuia, ſed in melius conuerſa docemur ex Theodoreti contra Gent. lib. 8. in fi. ait enim iniri feſta conuiuia in honorem SS. Petri & Pauli, aliorumque Martyrum, Καὶ ἀντὶ, inquit, τῆς πάλαι πομπείας καὶ αἰσχρουργίας, καὶ αἰσχρορρημοσύνης, σώφρονες ἑορτάζονται πανηγύρεις, οὐ μέθην ἔχουσαι καὶ κῶμον, καὶ γέλωτα· ἀλλ' ὕμνους θείους καὶ ἱερῶν λογίων ἀκρόασιν. Quod etiam Gregorio Magno placuit, qui ſic ad Mellitum abbatem ſcribit ep. 71. lib. 9. *Et quia boues ſolent in ſacrificio dæmonum multos occidere, debet ijs*

etiam

etiam hac de re aliqua ſolemnitas immutari, vt die dedicationis, vel natalitio ſanctorum Martyrum, quorum illic reliquiæ ponuntur, tabernacula ſibi circa eaſdem Eccleſias, quæ ex fanis commutatæ ſunt, de ramis arborum faciant, & religioſis conuiuiis ſolemnitatem celebrent, &c. Sed cùm eiuſmodi feſta conuiuia intra ſobrietatem non conſiſterent, vt ſcribit B. Auguſtinus epiſt. 64. tandem exerceri deſierunt. Similiter agapæ ἢ συσσίτια μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν θείων μυστηρίων, fieri ſolita prohibita ſunt. Quod autem hæretici Montaniſtæ paganum in morem, vel certè ad exemplum verè Chriſtianorum conuiuia celebrarent poſt communionem, frugalitate tamen exulare iuſſa, & errori luxuriâ inſuper additâ, ideò iubentur in poſterum iis abſtinere, *l. 20. C. Iuſtin. de heret.* Si modò legatur vt apud Balſamonem ad Photij Nomocan. tit. 12. c. 2. p. 129. Μοντανισταὶ ἐξαιρέτως μνήμεια τῶν καλουμένων παρ' αὐτοῖς πατριαρχῶν, ἢ κοινωνῶν, ἢ ἐπισκόπων, ἢ πρεσβυτέρων, ἢ διακόνων ἐντὸς ἐχέτωσαν Κωνσταντινουπόλεως, κωλυέσθωσαν δὲ ἐντὸς πραγματεύεσθαι τῶν ὅρων αὐτῆς καὶ τὰ ἀσελγῆ συσσίτια, ἢ τὰ ἀσεβῆ συμπόσια ποιεῖν.

Communem omnium lætitiam.] κοινὴν καὶ πάνδημον πανήγυριν, Aſterius in relatione in Euphemiam martyrem; extat Syn. Nic. 2. act. 4. p. 467.

XVIII. Iidem AA. Apollodoro Proc. Afr.

Ædes inlicitis rebus vacuas noſtrarum beneficio Sanctionum, ne quis conetur euertere. Decernimus enim, vt ædificiorum quidem ſit integer ſtatus. Si quis verò ſacrificio fuerit deprehenſus, in eum legibus vindicetur, depoſitis ſub officio idolis (diſceptatione habita) quibus

etiam nunc patuerit cultum vanæ ſuperſtitionis impendi. Dat. III. Kalend. Sept. Pat. Theodor. V.C. CONS.

NOTÆ.

Sacrificia ſatis ſuperque prohibita ſunt: hæc tamen rurſus inhibentur, & idola deponi iubentur, quibus immolare pagana dementia non deſinit. Ædes autem templorum euerti prohibentur, cùm deformarentur vrbes ruinis.

XIX. Imppp. Arcad. *Honor. & Theodoſ.* AAA. *Curtio PFP. poſt alia.*

TEMPLORVM detrahantur annonæ, & rem annonariam iuuent, expenſis deuotiſſimorum militum profuturæ. Simulachra ſi qua etiam nunc in templis faniſque conſiſtunt, & quæ alicubi ritu vel acceperint, vel accipiunt paganorum, ſuis ſedibus euellãtur; cùm hoc repetita ſciamus ſæpius ſanctione decretum. Ædificia ipſa templorum, quæ in ciuitatibus vel oppidis, vel extra oppida ſunt, ad vſum publicum vindicentur. Aræ locis omnibus deſtruantur, omniáque templa in poſſeſſionibus noſtris ad vſus adcommodos transferantur: domini deſtruere cogantur. Non liceat omninò in honorem ſacrilegi ri-

tus fineſtioribus locis exercere conuiuia, vel quidquam ſolemnitatis agitare. Epiſcopis quoque locorum hæc ipſa prohibendi, Eccleſiaſticæ manus tribuimus facultatem. Iudices autem xx. librarum auri pœna conſtringimus, & pari formâ officia eorum, ſi hæc eorum fuerint diſſimulatione neglecta. Dat. xvii. Kal. Dec. Romæ, Baſſo & Philippo Coſs.

NOTÆ.

Annonæ Templorum militaribus annonis ſociantur: ſimulachra & ſigillaria ſuis ſedibus euellũtur: vſui publico templa vindicantur: aræ deſtrui iubentur: conuiuia in honorem ritus Gentilitij agitari ſolita prohibentur.

Deuotiſſimorum.] καθωσιωμένων vt in Conciliis Græcis ſæpe. Chalcedon. act. 1. ἐνδοξοτάτου κόμητος τῶν καθωσιωμένων δομεστίκων. Valentin. Valens & Grat. in *l. 6. C. Inſt: de erog. milit. ann. fortiſſimi ac deuotiſſimi milites.*

Solemnitatis.] Hinc *dies ſolemnitatis* apud Aggen. Vrbic. comment. in Frontin. de Limit. agror.

XX. Impp. Honor. & Theodoſ. AA.**.

SACERDOTALES paganæ ſuperſtitionis competenti coërtioni ſubiacere præcipimus, niſi intra diem Kal. Nouembrium de Carthagine decedentes, ad ciuitates redierint genitales: Ita vt ſimili quoque cenſurâ per totam Africam Sacerdotales obnoxij teneantur, niſi de Metropolitanis

vrbibus diſceſſerint, & remearint ad propria ciuitates. Omnia etiam loca, quæ ſacris error veterum deputauit, ſecundum Diui Gratiani conſtituta, noſtræ rei iubemus ſociari: Ita vt ex eo tempore, quo inhibitus eſt publicus ſumptus ſuperſtitioni deterrimæ exhiberi, fructus ab incubatoribus exigantur, cum eo iure vbicumque ad ſingulas quaſque perſonas, vel præcedentium Principum largitas, vel noſtra Maieſtas voluit peruenire, id in eorum patrimoniis æternâ firmitate perduret (quod non tam per Africam, quàm per omnes regiones in noſtro orbe poſitas cuſtodiri decernimus.) Ea autem, quæ multiplicibus conſtitutis ad venerabilem Eccleſiam voluimus pertinere, Chriſtiana religio ſibi merito vindicauit: Ita vt omnis expenſa illius temporis ad ſuperſtitionem pertinens, quæ iure damnata eſt, omniáque loca quæ Frediani, quæ Dendrophori, quæ ſingula quoque nomina, & Profeſſiones Gentilitiæ tenuerunt, ephotis vel ſumptibus deputata, fas eſt, hoc errore ſubmoto, compendia noſtræ domus ſubleuare. Sanè, quæ quondam ſacratæ ſacrificiis deceptionem hominum præſtiterunt, ab vſibus lauacrorum, vel publicis affectibus ſeparentur, ne in illecebram errantibus præſtent. Chiliarchas inſuper & Centenarios, vel qui ſibi plebis diſtributionem vſurpare dicuntur, cenſuimus te-

mouendos, ita vt capitalem ſententiam non euadat, ſi qui aut volens ad eiuſmodi nomen acceſſerit, aut paſſus fuerit, vel inuitum ſe huiuſmodi præſumptioni atque inuidiæ deputari. Dat. III. Kal. Sept. Rau. Hon. X. & Theod. VI. Coss.

NOTAE.

Sacerdotes ad ſua redire iubentur, & multa Pagani moris tolluntur.

Sacerdotales.] Ammian. Marcell. lib. 28. *Inter quos Ruſticanus Sacerdotalis, & Nicaſius enitebat ædilis.* Victor Vticenſ. perſecut. Africæ lib. 3. *Saterdotales auri pondo tricena,* &c. Aliter apud Apollinarem Sidonium accipiuntur epiſt. 9. lib. 4.

Incubatoribus.] Sic Tyranni dicuntur incubatores, Seruius in 7. Æneid. D. Bernardus epiſt. ad curiam Romanam: *Sub incubatore illo deſtructio imminet*, & epiſt. ad Pap. Eugen. *Incubat terris boniſque Eccleſiarum ſicut Leo paratus ad prædam.*

In noſtro orbe.] Orbe Romano. *l. 17. D. de ſtat. homin.* orbem & mundum promiſcuè dixerũt. Coripp. I. de laudib. Iuſtiniani.

Omnia vectantes gemini commercia mundi.

Sic Theodoretus hiſt. Eccleſ. lib. 2. c. 22. ἐν τῷ Ρωμαίων κόσμῳ.

XXI. *Iidem* A A. *Aureliano* P E P. *. *poſt alia.*

QVI profano Pagani ritus errore ſeu crimine polluuntur, hoc eſt Gentiles, nec ad mi-

litiam admittantur, nec Adminiſtratoris vel iudicis honore decorentur. Dat. VII. Id. Dec. D N. Theodoſio VII. & Palladio Coss.

NOTÆ.

Militiæ cingulum & honores non dantur niſi Chriſtianis, quod Cedrenus ait etiam Conſtantinum M. cenſuiſſe p. 224. Χριστιανοὺς μόνους στρατεύεσθαι, ἐθνῶν τε καὶ στρατοπέδων ἄρχειν. Huc facit quod ſcribit ex Sozomeno Epiphanius Tripart. l. 1. c. 9. Principes vt plurimum ſolent alterius ſectæ homines à militia & dignitatibus arcere, vt Iulianus parabates de quo ſupra ad l. 7. & Iuſtinus & Iuſtinianus hæreticos *l. 12. & 18. C. de hæretic.* & Hunerychus Vvandalorum Rex, quem Victor Vticenſ. perſecut Afr. lib. 2. ſcribit, *cenſuiſſe primò iuſſione terribili, vt nemo in eius palatio militaret, neque publicas ageret actiones, niſi eſſe Arrianum feciſſet.*

XXII. Iidem A A. *Aſclepiodoto* P F P. *poſt alia.*

PAGANOS qui ſuperſunt (quanquam iam nullos eſſe credamus) promulgatarum legum iandudum præſcribta compeſcant, &c. Dat. v. Id. April. C P. Aſclepiodoto, & Mariniano Coss.

NOTÆ.

Leges retro principum aduerſus paganos latæ confirmantur.

Iam nullos.] Iuſtinianus paganam ſuperſtitionem abo-

lere voluit emiſſâ conſtitutione. Hiſtoria miſcella lib. 16. p. 442. *Tertio namque imperij ſui anno Iuſtinianus Imperator promulgauit Legem, vt non eſſent pagani, nec hæretici, niſi ſoli orthodoxi Chriſtiani, datis illis inducijs vſque ad menſes tres ad conuerſionem.*

XXIII. *Iidem* A A. *Aſclepiodoto* P F. P. *poſt alia.*

PAGANOS qui ſuperſunt, ſi aliquandò in exſecrandis dæmonum ſacrificiis fuerint comprehenſi, quamuis capitali pœnâ ſubdi debuerint, bonorum proſcribtione & exilio coërceri. Dat. VI. Id. Iun. C P. Aſclepiodoto & Mariniano Coss.

NOTÆ.

Sacrificantes pridem capitali ſupplicio puniebantur: hæc autem lex proſcribtioni bonorum & exilio eos ſubiicit.

XXIV. Iidem A A. *Aſclepiodoto* P F. P. *poſt alia.*

MANICHÆOS, illóſque quos Pepazitas vocant, necnon & eos, qui omnibus hæreticis hac vnâ ſunt perſuaſione peiores, quòd in venerabili die Paſchæ ab omnibus diſſentiunt, ſi in eadem amentiâ perſeuerant, eâdem pœnâ multamus: bonorum proſcribtione, atque exilio. Sed hoc Chri-

ſtianis qui vel verè ſunt, vel eſſe dicuntur, ſpecialiter demandamus, vt Iudæis ac Paganis inquietè degentibus, nihilque tentantibus turbulentum, legibuſque contrarium, non audeant manus inferre religionis auctoritate abuſi: Nam ſi contra ſecuros fuerint violenti, vel eorum bona diripuerint, non ea ſola, quæ abſtulerint, ſed conuenti in triplum & quadruplum quæ rapuerint, reſtituere compellantur. Rectores etiam Prouinciarum, officia & Prouinciales cognoſcant, ſe ſi fieri permiſerint, & eos qui fecerint puniendos. Dat. VI. Id. Iun. CP. Aſclepiodoto & Mariniano Coss.

NOTÆ.

Paganos in quiete degentes, nihilque nouum audentes inquietare non licet. Qua de re cùm diſſertatiuncula nobis meditata præparataque ſit, ſeorſim edenda, verbum heic non amplius addam.

XXV Impp. Theodoſ. & Valentin. AA. *Iſidoro* PFP.

OMNIBVS ſceleratæ mentis paganæ, exſecrandis hoſtiarum immolationibus damnandíſque ſacrificiis, antiquarum ſanctionũ auctoritate prohibitis, interdicimus: Cunctáque eorum fana, templa, delubra, ſi qua etiam nunc reſtant,

reſtant, integra, præcepto Magiſtratuum deſtrui, conlocationéque venerandæ Chriſtianæ religionis ſigni expiari præcipimus: ſcientibus vniuerſis, ſi quem huic legi, apud competentem Iudicem idoneis probationibus, intuliſſe conſtiterit, cum morte eſſe multandum. Dat. xix. Kal. Decemb. CP. Theodoſio xii. & Valent. ii. AA. Coſs.

NOTAE.

Hoſtiarum immolationes, & ſacrificia prohibentur ſub pœna quæ veteribus ſcitis continetur: fana non diruta deſtrui, & collocatione venerandæ crucis expiari iubentur.

Deſtrui.] Diuo Gregorio melior ſententia ſedit, cùm expiari quidem, ſed non deſtrui fana iubet epiſtolarum lib. 9. indict. 4. cap. 71. *Cùm verò vos Deus* (inquit) *omnipotens ad reuerendiſſimum virum fratrem noſtrum Auguſtinum Epiſcopum perduxerit: dicite ei quòd diu mecum de cauſa Anglorum cogitans tractaui, videlicet quia fana idolorum deſtrui in eadem gente minimè debeant: ſed ipſa quæ in eis ſunt, idola deſtruãtur. Aqua benedicta fiat, in eiſdem fanis aſpergatur, altaria conſtruantur, reliquiæ ponantur: quia ſi fana eidem bene conſtructa ſunt, neceſſe eſt vt à cultu dæmonum in obſequium, veri Dei debeant commodari: vt dum gens ipſa eadem fana ſua non videt deſtrui, de corde errorem deponat, & Deum verum cognoſcens, ac adorans, ad loca quæ conſueuit, familiariùs concurrat.*

Signi.] βασιλικὸν σημεῖον vocat Cyrillus Hieroſol. qui multa præclarè de ſacroſancta cruce catech. 4. p. 80. Itaque ſignum crucis Chriſtianæ religionis hominibus ſemper venerationi fuit: eóque rei alicuius nouitate perculſos frontem communiiſſe præter alios Theophylactus

auctor eſt hiſtor. Mauric. lib. 5. c. vlt. Scitu digniſſimum videtur quod ſcribit Procopius in Eſaiæ cap. 44. p. 496. Chriſtianos ſignata brachia, vel manus gerere: Τὸ δὲ τῇ χειρὶ διὰ τὸ στίζειν ἴσως πολλοὺς ἐπὶ καρπῶν, ἢ βραχιόνων, ἢ τοῦ σταυροῦ τὸ σημεῖον, ἢ τὴν Χριστοῦ προσηγορίαν. Certè ſi tyrones manu ſignabantur, vt etiam apud D. Chryſoſtomum obſeruare memini, deuotiſſimis Chriſti militibus optimo iure ſignum Chriſti Saluatoris infligebatur. Et fortean exemplo verè Chriſtianorum, vel certè initiatorum, Clementianus monachus ſectâ Manichæus, deprehenſus eſt hoc habere ſcribtum in femore, *Manichæus diſcipulus Chriſti Ieſu*, Victor Vticenſ. perſecut. Afr. lib. 2. in princ.

L. D. O. M.

CANDIDE LECTOR,

Cvm me abſente libellus hic excuderetur, multa interim vel commiſſa vel omiſſa fuere, ſiue quòd patùm bellè deſcribtus eſſet, ſiue quòd ad oram chartæ loci complures adſcribti eſſent. Hæc ſi tanti putas vel emendabis, vel certè benignè condonabis.

Præfat. pag. 1. lin. 13. ſcrib. emittere occuparunt. Pag. 2. lin. 1. Theodoſianum prem. inſere omiſſas duas voces, & ſcribe, Theodoſianum ſcheda ſua prem. Pag. 4. lin. 5. *& in iis ſubſtructa fana*, ſcribe hæc charactere Romano. & poſt fana. adde. Eucherius Epiſcopus Lugdunenſis in librum 4. Reg. *Solebant autem Pagani in lucis dæmones conſulere, & reſponſa ab illis non ſignis ſed vocibus accipiebant: vnde & à fando fani ſunt appellati.* Pag. ead. lin. 18. οἰκοδομ. adde. eúmque locum laudat Zonaras ad can. ſext. Synodi Gangrenſis. Pag. 6. l. 26. παράνυμφος. adde. Elegans eſt in primis locus Sixti PP. è libro de Caſtitate: *Nefandorum enim idolorum cultura omnis mali cauſa eſt, initium & finis. Hæc in matrimoniorum celebratur auſpiciis, quando certus auſpicatur dies, quando coniunctionis hora ſignatur, quando ne quid infauſti ominis incurratur ſollicita, & diligenti cura ſeruatur.* Pag. 7. lin. 21. &. ſcr. ei. pag. 8. lin. 16. tonitruum, ſcr. tonitrum. pag. 9. lin. 12. qua. ſcr. quæ. lin. 19. ἱερωμένας πηγὰς. lin. vlt. can. 24. adde. & Concilij Braccharenſ. can. 70. pag. 10. lin. 16. vt ſcilicet. ſcrib. vt ſupra. lin. 23. eam, ſcr. eum, pag. 11. lin. 26. Herodianus, ſcr. Sardianus. pag. 13. lin. 4. clauſiſſe. adde. Freulphus etiam ſcribit to. 2. li. 3. cap. vlt. & cap. vlt. li. 4. & Nicephorus Eccleſiaſt. hiſt. &c. lin. 17. ſubſtracta. leg. ſubſtructa. pag. 16. lin. 2. oblonga, ſcr. oblongæ. pag. 18.

lin.8.Pœn.ſcrib.Pagani.lin.10.crillis,ſcr.eniſſis. lin pro-
pen.735.adde,ad ſignificat. lin.pen. l. pernoctationib⁻s.
p. 9.lin.propen.l.excuſationem. pag.20.lin.17. pag.51.
adde.Freculph.Chron.to.2.lib.2.cap.9.pag.25.lin.3.laſ-
ciuientibus: ſer.laſciuientiū.lin.5.auſit.ſcr. auſu. lin. 8.
vnam.ſcr.vuam. pag.30.lin. 6. iuſſit. adde. Proſper in
Chron. *Apud Alexandriam templa deſtructa,in quibus Serapis antiquiſsimum & notiſsimum templum,quod quaſi quædam columna ruentem ſuſtinebat idololatriam.* Idem præter alios
ſcribit Nicephorus,&c.pag.ead.lin.12. cap. 27. an. dele
an.& lege,ſedes abſque nota interrogationis. pag. 32.
l.n.1.l.præmio.lin.4.cum l.eum. pag.33.lin.13. hæc. leg.
heic.lin.23.verbum.ſcrib. verum igitur domuum cuſt.
pag.35.lin.12.c.11.adde.Gregorius PP.in Epiſt. quæ eſt
128. inter epiſtolas S. Bonifacij Epiſcopi Moguntini:
Sacrificia mortuorum ſeu lucorum, vel fontium, auguria vel phylacteria & incantores & veneficos,i.maleficos, & obſeruationes ſacrilegas,quæ in veſtris finibus fieri ſolebant,omninò reſpuentes,atque abÿcientes, pag.38.lin.5.perpetrare. adde S.
Vvilibaldus in vita S.Bonifacij cap.8. *Quorum conſultu atque conſilio arborem quandam miræ magnitudinis quæ priſco paganorum vocabulo appellatur robur Iouis, in loco qui dicitur Giceſmere,ſeruis Dei ſecum adſtantibus ſuccidere tentauit.* pag.
ead. lin.10.conuelleretur. adde.Seuerus Sulpitius de S.
Martino: *Item cùm in vico quodam templum antiquiſsimum diruiſſet,& arborem primùm quæ fano erat proxima,eſſet aggreſſus excidere, tunc Antiſtes loci illius cum cætera gentiliū turba cœpit obſiſtere.* Pag.43.lin.17. nuncupatur.l. nuncupātur.
pag.44.lin.8.militia,l.militiæ.lin.12.inſulæ.l.inſulæ. lin.
15.cogerunt,l.coegerunt.pag.45.lin.10. præcones.adde.
Eucherius lib.3.in Geneſ.cap.37.*Tradunt Hebræi emptum ab hoc Ioſeph,ob nimiam pulchritudinem in turpe miniſterium, & à Domino virilibus arefactis poſtea electum eſſe iuxta morem Hierophantarum,in Pontificatum Heliopolios.* pag.47.lin.9.

colletur. adde. Huc pertinet quod ſcribit Proſper in Chron *Toto orbe Romano antiquæ ſuperſtitionis templa deſtructa*.pag.49.lin.5.celebrent,&c. Sic etiam nonnulli voluere paganicas immolationes in melius commutare, quod tamen hautquaquam ferendum SS.Patres exiſtimarunt, vt conſtat ex fragmento cuiuſdam Concilij, quod indixit Carolus Magnus, & extat inter Epiſtolas D Bonifacij Archiep.Mogunt. Vt populus Dei paganias non faciat: ſed vt omnes ſpurcitias gentilitatis abiiciat,& reſpuat, ſiue ſacrificia mortuorum, ſiue ſortilegos vel diuinos, ſiue phylacteria, auguria, ſiue incantationes, ſiue hoſtias immolatitias quas ſtulti homines iuxtà Eccleſias ritu pagano faciunt ſub nomine Sanctorum Martyrum, vel Confeſſorum Deum, & ſuos ſanctos ad iracundiam prouocantes. pag.55.lin.18.Pepaz. l. Pepuz.pap.56.lin.2.in quiete.l. in quiete.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMAN.